

ממשטר רצחני לחברה מתונה:

התמרה ושיקום של עזה אחרי חמאס

פרופ' נטע ברק-קורן   פרופ' דני אורבך   ד"ר נתי פלמר   ד"ר הראל חורב
האוניברסיטה העברית בירושלים   אוניברסיטת בר אילן   מרכז דיין, אוני תל אביב¹
ומרכז בגין-סאדאת

תקציר מנהלים

ישראל נתונה בעיצומה של מלחמה ממושכת כנגד שלטון חמאס ברצועת עזה, במטרה למוטט את יכולותיו הצבאיות והשלטוניות, לשחרר את החטופים והחטופות, ולאייץ את יכולתו של החמאס לפגוע בישראל בעתיד. השבעה באוקטובר הוכיח כי ישראל לא יכולה לקיים חיים לצד משטר חמאס. במקביל, יש להכיר בכך שעזה תישאר פלסטינית, ערבית ומוסלמית. לפיכך, יכולתה של ישראל להשיג את מטרותיה תלויה לא רק במערכה הצבאית והמדינית המתנהלת בימים אלה, אלא גם באפשרות לייצר תנאים שיאפשרו את שיקומה והתמרתה של אומה שהונהגה בידי אידיאולוגיה רצחנית, ובכלל זאת צמיחת מוסדות יציבים ותרבות פלסטינית, ערבית ומוסלמית שאינה מחנכת לג'יהאד ומשלימה עם קיומה של מדינת ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי. כל זאת בכדי להבטיח את המינימום הנדרש לחיים בשלום בטווח הזמן המיידית והרחוק.

זוהי משימה כבירה, אשר מחייבת חשיבת עומק והתמודדות נכוחה עם גודל האתגר. מטרתנו במסמך זה היא לסייע למאמץ זה באמצעות למידה השוואתית מנסיונות היסטוריים בעלי מאפיינים דומים - גרמניה, יפן, עיראק ואפגניסטן, וכן מהתמורות ביחסי ישראל והפלסטינים מאז 1967. על בסיס זה המסמך מציע המלצות מעשיות ראשוניות, תוך התחשבות בהקשרים החברתיים, התרבותיים והפוליטיים השונים של כל אחד מהמקרים והתאמתם לקחים מהם אל המציאות נכון לימים אלה.

למסמך שלושה חלקים: **חלק א** סוקר את המתודולוגיה והממצאים ההשוואתיים המרכזיים ממקרי המבחן ההיסטוריים, כולל לקחים ייעודיים מכל מקרה לאתגר הנוכחי. **חלק ב** ממפה את נתוני הפתיחה לתהליך של התמרה ושיקום של רצועת עזה כיום. **חלק ג** מתווה את הצעתנו, על סמך הלקחים הכלליים והנקודתיים של מקרי המבחן, תוך התאמתם לנתוני הפתיחה של רצועת עזה לאחר הלחימה ויחסייה עם ישראל.

ניתוח מקרי המבחן מנביע את המסקנות העיקריות הבאות:

1. **תבוסה מוחלטת היא תנאי להתמרה ושיקום מוצלחים.** הניסיון ההיסטורי מלמד שלא תבוסה מוחלטת - במשמעות של הפסקת הלחימה, פירוק היכולות הצבאיות והסרת השלטון הרצחני - אין טעם להתחיל בנסיונות לבצע דה-רדיקליזציה, שיקום מערכות, ובניית תשתיות שלטוניות חדשות. שיקום תחת אש נועד לכישלון. במקרה של חמאס, תבוסה מוחלטת משמעה פירוק צבא הטרור של חמאס, כמו גם יכולותיו השלטוניות, לרמה לא-מאיימת של תפקוד. מידה זו צריכה להיקבע על ידי מערכת הביטחון בהתאם להתפתחויות בשטח ויכולה לכלול בין היתר הוצאה מתפקוד של מסה קריטית או רוב מוחלט של הכוח הצבאי (הרוגים ופצועים בלתי-כשירים), תשתיות הייצור ומאגרי הנשק, תשתיות הת-קרקע, ויכולות הממשל של חמאס. חשוב כי גם בציבור הפלסטיני תתקבל תפיסה רחבה של תבוסת חמאס. עם זאת, ניתן להתחיל ב"עזרה ראשונה" באזורים שטוהרו מחמאס (להלן), אפילו אם הארגון עודנו נוכח באזורים אחרים. במקביל, יש להניח שתאים מבודדים של חמאס יישארו בשטח וישאפו לבצע פעולות נקודתיות ומוגבלות לאורך התהליך כולו.

2. **חלון ההזדמנות להתמרה ושיקום הינו קצר, ויש לפעול במהרה.** גרמניה ויפן חוו כיבוש ישיר קצר של שנים ספורות. בעיראק ובאפגניסטן המוסכמה היא שהשנים הראשונות היו חלון ההזדמנות לשינוי, וכשחלון זה פוספס עקב טעויות מבצעיות ותשתיות (ראו להלן), ירדה ההתמרה לטמיון. מכך נובע שיש להתחיל ברפורמות להתמרת עזה מיד, מבלי לאבד זמן יקר. שיקום עזה והתמרתה דורשים ניהול אזרחי, ודוחק הזמנים משמיע שיש להתחיל כבר כעת לתכנן ולייסד מנגנון אפקטיבי ומוסכם לניהול

¹ השינויים המוסדיים מובאים לצרכי זיהוי בלבד. האמור במסמך זה הוא תולדה של עבודת מחקר עצמאית והתנדבותית ואינו בהכרח על דעת המוסדות האקדמיים אליהם או משוייכים. הגרסה הראשונה של מסמך זה הושלמה בפברואר 2024. הגרסה הנוכחית היא גרסה ערוכה ומורחבת, ומתוארכת ל-1 ליוני 2024.

האוכלוסייה הפלסטינית בשטחי השליטה הישראליים, הנדרש ממילא נוכח הצורך לטפל בצרכים ההומניטריים הדחופים של האוכלוסייה. על מנגנון זה להיות קשוב לצרכי האוכלוסייה ומנהיגיה ולנהוג בכבוד באזרחים. כך מתבקש הן מטעמים אתיים ומוסריים, הן נוכח החשיבות בביסוס יחסי אמון עם התושבים, ולכל הפחות הפחות העוינות הבסיסית, החיוניים להצלחת השיקום ולבניית אופק חיובי לעזה. זהו לקח חוזר הן מהצלחות הן מכשלונות קודמים.

3. **התמרה מוצלחת מצריכה הצבת אופק חיובי לאומה המובסת, המותנה בעמידתה בתנאים מדידים.** הניסיון ההיסטורי מלמד כי הצבת אופק חיובי של עצמאות מחודשת וקבלה למשפחת העמים הכרחיים להצלחת התהליך, בין לרתימת האוכלוסייה והנהגה החדשה, בין להשגת שיתוף הפעולה הבינלאומי הנדרש למימון וביצוע הרפורמות. לשם כך, האופק ארוך-הטווח של תהליך ההתמרה והשיקום צריך להיות הקמה של ישות פלסטינית אוטונומית. אולם עצמאותה המדינית של ישות זו חייבת להיות תלויה בתנאים קשיחים, ובראשם חינוך לשלום, התנערות מאלימות ומטרור, ואפקטיביות בטחונית ומנהלית.

הניסיון ההיסטורי מלמד שהתהליך להגשמת תנאים אלה מתחיל בשלב ראשוני של ניהול ופיקוח חוץ-פלסטיני. ניהול זה יכול להתבצע באמצעות כוח בינלאומי, כולל ערבי, שישראל מעורבת בו במישרין או בעקיפין, או בלעדית בידי ישראל. כפי שנפרט, מבחינות רבות עדיף שישראל לא תוביל את הגוף המשקם. אולם גם אם ישראל אינה מעוניינת לשלוט בעזה ומעדיפה שלטון אזרחי אחר ברצועה, האופציה של שלטון צבאי ישראלי חייבת לרחף ברקע בבירור, והעברת שלטון מכל סוג שהוא צריכה להיות תלויה ברפורמות בממשל, בחינוך, בכספים, ובהוצאת ארגוני הטרור אל מחוץ לחוק. אם ישראל תבהיר מראש שתצא מעזה בכל מקרה, לא יהיה אינטרס לגורמים אזוריים ומקומיים להתאמץ כדי ליצור אלטרנטיבה לחמאס, כי התפיסה שתשרור היא שחזרתו היא רק עניין של זמן.

4. **ההתקדמות צריכה להיות תלויה בעמידה ביעדים ולא בלוח זמנים קשיח.** ברגע שהאוכלוסייה מבינה שיש התחייבות ליציאה עד תאריך שרירותי מסוים, ללא תלות בהתקדמות בהליך ההתמרה, התוצאה הצפויה היא התמוטטות דומה לזו שחווי האמריקאים באפגניסטן. נסיגה ללא ביעור שלטון חמאס ובניית תשתית שלטונית וחינוכית חלופית תאיין כל הישג.

5. **יש לבנות רוח לצד חומר.** התמרה ושיקום אינן יכולות להסתפק בהזרמת משאבים חומריים - תשתיות, מזון, תרופות, וכו' - לאזור. משאבים אלה נחוצים אך אינם מספיקים. ביעור השאיפות הג'האדיסטיות יהיה אפשרי רק באמצעות טיפול במערכות החינוך, הדת והתקשורת, כולל תכנים (ראו להלן), אך בצורה המשכית ולא לעומתית למאפייני התרבות הבסיסיים ברצועת עזה.

6. **השינוי נשען על המשכיות.** במבט ראשון מדובר בפרדוקס, אולם כלל הנסיונות לשיקום והתמרה, ובפרט המוצלחים שבהם, השקיעו מאמצים רבים ביצירת נרטיב המשכי לאומה המובסת, נרטיב שיאפשר לה להישען על רכיבים מסוימים בזהותה תוך הסטת הזהות לכיוון בונה ולא אליים. כך במשילות (בשימור מרכיבים מהשלטון הישן), כך בחינוך ובתרבות (בבניית נרטיב זהותי המשכי), וכך בפן המדיני (ביצירת אופק חיובי לאומה המובסת ושילובה מחדש בסדר אזורי ועולמי). במקרה הנכחי, יש להישען על מסורת האסלאם הסוני והתרבות הערבית ליצירת השינוי המשכי, תוך מתן דומיננטיות לגרסאות מתונות שלהן בחינוך ובתרבות, ולספק לפלסטינים חזון קונקרטי וחיובי להיאחז בו, של שלטון עצמי פלסטיני מפורז בסוף הדרך כחלק מסדר אזורי מתון, אשר יתממש אם (ורק אם) תהליך ההתמרה והשיקום יצליח.

7. **התמרה מוצלחת מצריכה קבלת החלטות פרגמטיות, כולל ביחס לאנשי המשטר הישן.** לא ניתן להתחיל מאפס ואת עזה אפשר יהיה לנהל רק באמצעות אנשים שהם בשר מבשרה. ההצלחות בגרמניה וביפן נבעו מריסון הדחף לטיהור מקיף מדי של אנשי המשטר הקודם, ואילו הכישלונות באפגניסטן, ובעיקר בעיראק, נבעו מטיהורים נרחבים מדי, שהקריסו את מוסדות השלטון ויצרו כאוס ותסיסה ששימשה בית גידול פורה לאלימות וטרור. על מנת להימנע מגורל דומה בעזה, יש להסיר משליטה את השכבה המנהיגה והניהולית העליונה בחמאס ובעלי דם על הידיים, ולגלות גמישות ביחס לשילוב השכבה הבינונית ומטה, ה"טכנוקרטיית", לצד עשרות אלפי הפקידים מהרשות הפלסטינית שפעלו ברצועה עד לפתיחת המלחמה. מי שיהיה מוכן לקבל על עצמו את מחויבויות השלטון החדש לא יפגע ואף יתגמל. מי שימשיך בדרך הטרור - יענש בחומרה.

8. **תהליך ההתמרה והשיקום יקר ומורכב ואין ערובה להצלחתו.** יש צורך לפתח מוכנות מנטלית ומעשית לאפשרות שייכשל - ולגבש תוכניות חלופיות.

אנו מציעים ליישם עקרונות אלה בצעדים קונקרטיים השאובים מההצלחות ומהכשלונות שחקרנו:

1. **ייסוד מיידי של מנגנון יעיל לטיפול במשבר ההומניטרי בעזה**

א. יש להשיג שליטה בהקדם האפשרי בטיפול בסוגיות ההומניטריות בעזה, במטרה למנוע התדרדרות נוספת, לסייע לאוכלוסיה האזרחית, ולשלוט מחמאס את אחד מבסיסי הגיוס החשובים ביותר של הדעוה. היה צריך לעשות זאת לפני חודשים רבים, והכרחי לעשות זאת כיום.

ב. בטווח הזמן המידי, ישראל יכולה להשיג שליטה במשבר באמצעות יחידות הממשל במילואים ובסדרי, כגוף מיומן המארגן ומפקח על הקצאה מסודרת של כלל המשאבים המועברים לרצועה. לצורך כך ניתן ורצוי להסתייע בשני מנגנונים עיקריים:

ג. משאבי הארגונים הבינ"ל וכוח האדם שבהם, המומחה בטיפול במשבר ההומניטרי.

ד. אלפי עובדי הרש"פ בעזה, הממשיכים לקבל שכר ומחזיקים בידע מקומי נרחב, המתאים לטיפול גם במשברי רווחה. שילובם בממשל הזמני יכול לממש גם ערכים נוספים: בניית אמון עם האוכלוסייה, בניית מנהיגות מקומית, ואפשרות לרתימת שלטון הרש"פ באיו"ש לתמיכה מסוימת בתהליך.

ה. מוטב שרמת הנראות של הפעילות ההומניטרית תהיה גבוהה ככל שניתן, בכפוף לשיקולי ביטחון של העוסקים במלאכה, במטרה לשלוט מחמאס כל נוכחות מעין-ממשלתית או הפעלה של מנגנוני הדעוה, ולנטוע את ההבנה שתבוסת החמאס מוחלטת. לפירוט ראו [כאן](#).

2. דה-רדיקליזציה של החינוך והתרבות

א. טיהור מערכת החינוך משכבה של אנשי חינוך קיצוניים במיוחד, בבתי הספר ובמוסדות ההשכלה הגבוהה. גם כאן, ההיסטוריה מעידה כי על הגוף המשקם יהיה לאמץ קבלת החלטות פרגמטית.

ב. איסור על ספרי הלימוד הקיימים והחלפתם בספרי לימוד בעלי תכנים מתונים. בהתחשב בהתפתחויות החיוביות בספרי הלימוד של האמירויות וסעודיה, אנו ממליצים שישראל תתניע בהקדם האפשרי בדיקה יסודית של ספרי הלימוד במדינות הערביות המתונות (דוחות בנושא כבר קיימים מטעם ארגונים שונים); תמסד הסכמים לייבוא ספרי הלימוד הטובים ביותר משותפותיה הערביות; ותרתום את המדינות הערביות המתונות ליישום ההתמרה של מערכת החינוך העזתית, באמצעות פיתוח והתאמת תוכניות לימוד להקשר הפלסטיני, הכשרות מורים, ואף הטמעת מורים ממדינות אלה בבתי הספר עצמם, עד לסיום ההכשרה של מורים חדשים. רצוי שהמעורבות הישראלית במהלך תהיה מינימלית ככל האפשר.

ג. הקמת גופים שיפקחו על הסתה לטרור בבתי הספר ובתקשורת, מבלי להדרדר לקומיסריות.

ד. מסוכן לכרוך את דה-רדיקליזציה בדמוקרטיזציה, מהלך שנכשל עד כה בכל מקום בו נוסה בעולם הערבי. המטרה לא צריכה להיות הפיכת עזה לדמוקרטיה מערבית אלא צנועה יותר ופטרונית פחות: הפיכתה ליישורת ערבית-מוסלמית מתונה ולא ג'האדיסטית. גם בגרמניה וביפן לקח שנים ארוכות עד שקמו מוסדות וכוחות פוליטיים שיכלו לכוון ולשמר דמוקרטיה יציבה; בעראק ובאפגניסטאן הדמוקרטיה לא החזיקה מעמד גם לאחר שהושקעו בפיתוחה שנים ארוכות ומשאבים אדירים. פירוט המלצותינו מצוי [כאן](#).

3. בניית תשתיות מוסדיות להתמרה ולשיקום

א. הקמת ממשל זמני באזורים הכבושים, באופן מיידי. על מנת להצליח בהתמרה ובשיקום של האוכלוסייה בעזה יש להקים בה רשות שלטונית אזרחית; כך נעשה בכל מהלכי ההתמרה והשיקום בעבר. כאמור, אנו ממליצים שישראל תפעל להקים כבר כעת - רצוי בשיתוף בעלות ברית וכוחות מקומיים מתונים - ממשל זמני אשר יטפל בתחילה בצרכים הבסיסיים ומידיים של האוכלוסייה האזרחית - סיוע הומניטרי, מזון, רפואה, מחסה. הגוף שיוביל את מהלכי השיקום וההתמרה (להלן: הגוף המשקם) עשוי אך לא חייב להתפתח מממשל זמני זה, ובכל מקרה צפוי ללמוד מלקחיו ונסיונו.

ב. ישראל צריכה להיות מאסדרת ולא מבצעת בנושאים האזרחיים. על ישראל לעבור בהקדם האפשרי לעמדת המאסדרת, ורצוי למעורבות עקיפה (אך אפקטיבית) בענייניה של עזה. מעורבות ישירה נרחבת של ישראל תוריד לטמיון את מאמצי ההתמרה, כיוון שמבצעי הרפורמות יתפסו כמשת"פים ולא כסוכני שינוי אותנטיים. האסדרה תעסוק בין היתר בנושאים הבאים: הוצאת חמאס וארגוני הטרור מחוץ לחוק; פיקוח על רפורמות ההתמרה והשיקום; הטמעת מנהל תקין; פיקוח על מימון העשוי לשמש לטרור; פיקוח על הגעת גורמי חוץ לרצועה.

ג. בהקדם האפשרי, יש לכוון מנהל אזרחי פלסטיני קבוע לניהול הרצועה ויישום ההתמרה והשיקום. במקביל, יש למנוע מחמאס להפעיל מחדש את מערך הדעוה - הצדקה והרווחה, ויש למנוע מחמאס לקבל קרדיט על פעולות שיקום, רווחה, חסד, סיוע, ודת - כל פעולה שיכולה לאפשר לו להתנחל מחדש בלבבות התושבים.

ד. יש לנצל את הפעולות לבניה מחדש על מנת לדחוק את רגליה של אונר"א מהרצועה. ניתן לשלב את העזתים עובדי אונר"א במוסדות החדשים, בטיהור התומכים בדרך הגיהאד ובעלי דם על הידיים, באותו קו פרגמטי שיש להחיל על כל הברוקרטיה הקיימת.

ה. שיתוף מדינות ערב מתונות במאמצי ההתמרה והשיקום, רצוי כחלק מהגוף המשקם. הנסיון של מדינות אלה בחינוך, בכלכלה, ובבניית מוסדות, חיוני להתמרה מוצלחת של עזה. בנוסף, מעורבותן חיונית לשילוב הרצועה והפלסטינים בציר גאופוליטי חלופי לציר חמאס-חזבאללה-איראן. יודגש כי מעורבות המדינות הערביות המתונות לא צפויה להחליף את הצורך בהצמחת דרגי ניהול מקומיים ובניהולה של עזה, מוקדם ככל האפשר, בידי תושביה. פירוט המלצותינו מצוי [כאן](#).

4. הצמחת מנהיגות חלופית ויצירת לגיטימציה דתית להתמרת עזה

א. יש למפות חלופות מנהיגותיות אפשריות לחמאס, בדגש על מנהיגות דתית, ולהעריך בהקדם האפשרי. מי יחליף את חמאס היא שאלה קשה שהתשובה לה טרם ידועה, נוכח הדיכוי האלים של כל אופוזיציה במהלך שנות שלטונו הארוכות. לצד הצורך במנהיגות פוליטית חדשה שתוביל את השיקום, יש לזכור כי האסלאם הוא חלק מרכזי מהאתוס הפלסטיני, בפרט בעזה. סיכויי ההצלחה של מאמצי ההתמרה והשיקום בעזה ישתפרו משמעותית לו תושג לגיטימציה מנהיגותית אסלאמית למהלך, כך בראי הצלחות וכשלונות נסיונות דומים בעבר.

ב. בהמשך לכך, יש לרתום אנשי דת סונים שמוכנים להכיר בישראל מהאמירויות, בחריין, סעודיה, והפלג הדרומי של התנועה האסלאמית, ולשלבם בתהליך ההתמרה, גם אם חלקם יאותו להירתם רק מאחורי הקלעים.

ג. יש להקים אקדמיות למנהיגות במודל הותיק של איחוד האמירויות וסעודיה בכדי לאפשר את צמיחתו של דור מנהיגים חדש, אשר יהיה נטוע עמוק במורשת אסלאמית-סונית, היא ערש התרבות של החברה הפלסטינית, ובו זמנית יהיה קשור לגרסה המתונה יותר שלה. פירוט [כאן](#).

5. שיקום ובנייה מחדש של הסדר חברתי ברצועה

א. יש להקים במהירות האפשרית כוחות משטרה מקומיים, שיתחילו כמשמר אזרחי שכונתי ללא פיקוד מרכזי, ויצמחו בהדרגה לכוח אמין שיוכל להשליט סדר ברצועה. עדיף שכוח זה יוקם באמצעות בעלות ברית ויורד בבירור מהפעילות הבטחונית והצבאית המבוצעת בידי ישראל. יש לוודא כי אנשי חמאס מובהקים אינם מסתננים לכוח, ולפקח באופן דק על פעילותו כדי לזהות מבעוד מועד גורמים מתסיסים ולהוציאם משורותיו.

ב. יש לנצל את תוצאות המלחמה המסתמנות, שהביאו במידה רבה לפירוק הרשתות החברתיות המקומיות עליהן נשען החמאס בגיוס, הפעלת כוחות ומנהיגות, כדי למנוע מהארגון לשוב ולהתבסס במהירות. הדבר כולל במיוחד את השלמת פירוק מחנות הפליטים ובניית שכונות מסודרות בתנאי מחיה נאותים במקומם. להערכתנו, מעבר מסדר חברתי המשמר פליטות נצחית לסדר חברתי המכיר בחיי הקבע של האזרחים בעזה יהיה תנאי בסיסי למציאות חדשה בעזה.

ג. בהמשך לכך, יש לשקם את הרצועה באופן שימנע יצירת כיסי חוסר משילות ופרק רשתות אזוריות הנשלטות בידי חמאס. אנו ממליצים על ארגון אזורי חדש במקום זה ששימש את חמאס. לפירוט ראו [כאן](#).

יש להדגיש כי הצעותינו מבוססות על ניתוח השוואתי היסטורי על מנת לחלץ ממנו תובנות להווה, תוך התחשבות בהקשר החברתי, התרבותי והפוליטי השונה ממקום למקום. לכתובת המסמך נעזרנו במידע גלוי, אך אין בידינו מידע מלא על אודות המצב הנוכחי בעזה ומרחב אפשרויות הפעולה הישראלי, האזורי, והבינלאומי. ברי כי תמונת המידע השלמה נחוצה ליישום מיטבי של לקחי העבר להווה וכי היעדרה מגביל את יכולתנו להמליץ המלצות מדויקות ושלמות. לאורך המסמך העלינו שאלות ופערים, שמענה להם ייטיב את היכולת לגבש המלצות מחודדות יותר. לעת הזו, יש לראות בהמלצותינו מתווה ראשוני ולא בהכרח ממצה. אנו מקווים כי תמונת הידע שאנו פורשים בפני הקוראים בשארית המסמך, לצד המהלך האנליטי של חילוץ לקחים והדגמת יישומם על תמונת המידע שברשותנו, יועילו למקבלי החלטות לגבש תוכנית שלמה ומדויקת יותר על סמך המידע המפורט והמתעדכן שברשותם.

תוכן עניינים

1	תקציר מנהלים
4	האתגר והמוטיבציה
4	א. מתודולוגיה וממצאים מרכזיים
5	א.1. גרמניה

8	א.2. יפן
10	א.3. עיראק
13	א.4. אפגניסטן
14	א.5. השלטון הישראלי על אוכלוסייה פלסטינית
17	ב. תנאי הפתיחה ברצועת עזה לעיצוב "היום שאחרי"
18	ג. מתווה להתמרת עזה ושיקומה
18	ג.1. מי ינהל את עזה ביום שאחרי?
19	ג.2. עקרונות כלליים
20	ג.3. צעדים קונקרטיים
20	1. ייסוד מידי של מנגנון יעיל לטיפול במשבר ההומניטרי בעזה
21	2. דה-רדיקליזציה של החינוד והתרבות
22	3. בניית תשתיות מוסדיות להתמרה ושיקום
23	4. הצמחת מנהיגות חלופית ויצירת לגיטימציה דתית-אסלאמית להתמרת עזה
24	5. שיקום ובנייה מחדש של הסדר החברתי ברצועה
25	ג.4. מבט לעתיד
25	ד. סיכום
26	מקורות
27	נספח: היבטים משפטיים ודיפלומטיים בהקמת גוף משקם

האתגר והמוטיבציה

ישראל נתונה בעיצומה של מלחמה ממושכת כנגד שלטון חמאס ברצועת עזה, במטרה למוטט את יכולותיו הצבאיות והשלטוניות, לשחרר את החטופים והחטופות, ולאייץ את יכולתו של החמאס לפגוע בישראל בעתיד. השבעה באוקטובר הוכיח כי ישראל לא יכולה לקיים חיים לצד משטר חמאס. במקביל, יש להכיר בכך שעזה תישאר פלסטינית, ערבית ומוסלמית. לפיכך, יכולתה של ישראל להשיג את מטרותיה תלויה לא רק במערכה הצבאית והמדינית המתנהלת בימים אלה, אלא גם באפשרות לייצר תנאים שיאפשרו את שיקומה והתמרתה של אומה שהונהגה בידי אידיאולוגיה רצחנית, ובכלל זאת צמיחת מוסדות יציבים ותרבות פלסטינית, ערבית ומוסלמית שאינה מחנכת לג'יהאד ומשלימה עם קיומה של מדינת ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי. כל זאת בכדי להבטיח את המינימום הנדרש לחיים בשלום בטווח הזמן המידי והרחוק.

זוהי משימה כבירה, אשר מחייבת חשיבת עומק והתמודדות נכוחה עם גודל האתגר. מטרתנו במסמך זה היא לסייע למאמץ זה באמצעות למידה השוואתית מנסיונות היסטוריים בעלי מאפיינים דומים - גרמניה, יפן, עיראק ואפגניסטן, וכן מהתמורות ביחסי ישראל והפלסטינים מאז 1967. על בסיס זה המסמך מציע המלצות מעשיות ראשוניות, תוך התחשבות בהקשרים החברתיים, התרבותיים והפוליטיים השונים של כל אחד מהמקרים והתאמת הלקחים מהם אל המציאות נכון לימים אלה.

למסמך שלושה חלקים: חלק א סוקר את המתודולוגיה והממצאים המרכזיים ממקרי המבחן ההיסטוריים. חלק ב ממפה את נתוני הפתיחה לתהליך של התמרה ושיקום של רצועת עזה כיום. חלק ג מתווה את הצעתנו, על סמך הלקחים הכלליים והנקודתיים של מקרי המבחן, תוך התאמתם לנתוני הפתיחה של רצועת עזה לאחר הלחימה ויחסיה עם ישראל.

א. מתודולוגיה וממצאים מרכזיים

הנחת המוצא שלנו היא כי על מנת להתמודד עם האתגר הכביר שעומד בפני ישראל, יש ללמוד היטב את ההצלחות והכשלונות בניסיונות היסטוריים להתמודד עם אתגרים דומים, ולהתאימם לתנאיו של העימות הישראלי-פלסטיני-ערבי בנקודת הזמן העכשווית. המסמך מתמקד בארבעה מקרים רלוונטיים: גרמניה ויפן

לאחר מלחמת העולם השנייה, עיראק של מלחמת המפרץ השניה (2003-2011), ואפגניסטן (2001-2020). בתהליך העבודה בחנו גם מקרים נוספים אולם החלטנו להתמקד באלה שנראו לנו רלוונטיים ביותר למצב הנוכחי, בהתחשב בסוג הסכסוך, חומרת האיבה, האלימות והחינוך לרצחנות, סוג המחלוקת והשאיפות הפוליטיות של הצדדים, הנכונות להתפרק מנשק, ועוד. העימות בין ישראל לחמאס אינו דומה לאחת ממלחמות האזרחים שהתרחשו מאז מלחמת העולם השניה, גם לא למאבקים פוליטיים אלימים שעניינם רצונה של קבוצה אחת בפרישה וקבוצה אחרת באחדות. שלטון חמאס בעזה מגלם התלכדות בין רודנות פוליטית כלפי פנים - שלטון טוטליטרי המדכא כל אופוזיציה מבית - ובין רצחנות אידיאולוגית המופנה כלפי חוץ, ששמה לה למטרה באופן מוצהר ומעשי כאחד להשמיד את מדינת ישראל. מאפיינים אלה קיימים בקירוב המשמעותי ביותר בדוגמאות בהן התמקדנו, ובפרט בגרמניה ויפן של מלחמת העולם השניה. עיראק ואפגניסטן הונהגו אף הן בידי שלטונות רודניים, במידת רצחנות ואימפריאליות משתנה, וישנם לקחים חשובים במאפייני פרויקט ההתמרה והשיקום שיושם בכל אחת מהן. מכל אחד מהמקרים חילצנו לקחים מרכזיים, תוך התחשבות בהקשרים החברתיים, התרבותיים והפוליטיים השונים של כל אחד מהמקרים, ולאחר מכן סקרנו לאורם את הניסיון הישראלי בשליטה על אוכלוסייה פלסטינית ואת התמורות ביחסי ישראל והפלסטינים. מכלול הלקחים מהווים תשתית להצעתנו, המובאת בפרק ג של המסמך.

א.1. גרמניה

גרמניה נחשבת לאחד מהנסיונות המוצלחים יותר של "התמרה" של אומה דיקטטורית ופנאטית מבחינה אידיאולוגית למדינה דמוקרטית משגשגת וליברלית. הצלחת המהלך נשענה על שלושה תנאים יסודיים השלובים זה בזה: תבוסה מוחלטת לנאצים במלחמה, כניעה ללא תנאי של המשטר הנאצי, וכיבוש גמור של המדינה בידי בעלות הברית. התבוסה המוחלטת והכניעה הרשמית של המנגנונים הנאציים הובילו לכך שבעלות הברית לא נתקלו בהתנגדות חמושה משמעותית בכיבוש גרמניה וביישום תוכניות השיקום וההתמרה של גרמניה. אם היתה התנגדות כזו, סביר להניח שבעלות הברית היו מתקשות ליישם את תוכניותיהן ובוודאי שלא היו מצליחות לעשות כן באותה יעילות (ראו להלן את הדיונים בעיראק ובאפגניסטן).

שלבי המהלך לשיקום גרמניה: כיבוש ישיר, כיבוש עקיף, עצמאות מתואמת

למהלך לשיקום גרמניה היו, באופן כללי, שלושה שלבים. השנים הראשונות, 1945-1949, היו שנים של כיבוש ישיר. בתחילתן המדינה המחולקת נוהלה על ידי כוחות הכיבוש של בעלות הברית, כל אחת באזורה, וממשל גרמני לא התקיים בשום רמה שלטונית, אפילו לא ברשויות המקומיות. בהדרגה, בעלות הברית התירו לסמכות שלטונית גרמנית לצמוח מחדש. בחלק המערבי של גרמניה הממשל קיבל אופי דמוקרטי ובחלק המזרחי - קומוניסטי. אלה היו שנות הרפורמה האינטנסיביות ביותר ובסופן הסתיים הכיבוש הישיר של גרמניה.

השלב השני, בין 1949 ל-1955, הוא שלב הכיבוש העקיף. בעלות הברית התירו לממשלות גרמניות ברמה הארצית לקום, אחת במזרח גרמניה והשניה במערבה, אולם היו אלה ממשלות-חסות. בפועל, גם במערב גרמניה, בעלות הברית שמרו על הסמכות הבטחונית ועל המילה האחרונה בכל עניין שהיה חשוב להן מספיק כדי להתערב בו.

בשלב השלישי, מ-1955 ואילך, גרמניה המערבית זכתה לעצמאות ניכרת, אולם הקשרים נותרו הדוקים. בפרט, מדיניות החוץ והבטחון נותרה מתואמת לחלוטין בזכות ברית נאט"ו. בשום שלב לא נותק לחלוטין הקשר הביטחוני והמדיני בין גרמניה ובעלות הברית, וארה"ב הותירה נוכחות צבאית בשטח גרמניה במסגרת ברית נאט"ו. שיתוף הפעולה הכלכלי והמסחרי בין המדינות נותר איתן וקיבע את האינטרסים הבטחוניים והמדיניים במקומם.

מרכיבי השיקום והבניה מחדש של גרמניה

תהליך השינוי של גרמניה, הן בשלב הכיבוש הישיר הן בשלב הכיבוש העקיף, כלל שישה אדנים מרכזיים: משפטי פושעי מלחמה, דה-נאציפיקציה, שיקום כלכלי, רפורמות חינוכיות, דמוקרטיזציה, ובנייה מחדש של המערכת הפקידותית והפוליטית.

1. **משפטי פושעי המלחמה** כללו סדרה של משפטים הידועים כמשפטי נירנברג (בהם עמדו לדין צמרת המשטר וחברי אליטות שונות, רופאים, פקידים בכירים, וכן מוסדות שונים, במטרה לקבוע אם הם מוסדות פושעים או לא), לצד משפטי משנה לקבוצות פושעים ספציפיות (משפט האינזצ'רופן, משפטי דכאו, וכו'). ההעמדה לדין של הפושעים הנאצים נועדה לא רק לעשות צדק, אלא גם ובעיקר לסמן לעם הגרמני שהשיטה והמערכת הנאצית הובסה. התהליך הזה הצליח רק בחלקו. אמנם פושעים בכירים מסויימים הוצאו להורג או נידונו לתקופות מאסר ארוכות. אבל ברגע שהחלה המלחמה הקרה, והיה צורך לפייס את גרמניה, שוחררו רבים מהם או הועמדו למשפט בידי בתי דין גרמניים שגזרו עליהם עונשים קלים יחסית.

2. לצד המשפטים, הניעו בעלות הברית תהליך שנועד כ"דה-נאציפיקציה". בשנים הראשונות של הכיבוש, מילא כל אזרח גרמני שאלונים מפורטים שנועדו לבחון את "תרומתו" לשלטון הנאצי. אם

- תרומה זו היתה גבוהה מדי לדעת הבוחנים האמריקאים, הבריטים, או הצרפתים, הוטלו עליו סנקציות כגון איסור כהונה בתפקידים מסויימים במגזרים הציבורי והפרטי. מקובל לראות בדה-נאציפיקציה כשלון: הגרמנים מצאו עד מהרה דרכים לעקוף אותה, בעיקר באמצעות גיוס עדים יהודים, קומוניסטים או אסירי מחנות ריכוז לשעבר ש"טיהרו" את העבר של כל מי ששילם להם, או ועדות בוחנות שביצעו את תפקידן מן השפה ולחוץ. בנוסף, הדה-נאציפיקציה, מאחר שהופנתה כלפי כל אזרח ולא רק כלפי המפקדים והבכירים, נתפסה בעיני אזרחים רבים כאיום אישי וכאי-צדק. תחושות אלה הבאישו גם את ריחם של משפטי פושעי המלחמה בעיני הגרמני הממוצע.
3. **בטחון פנים:** המשטרה הגרמנית, שהיתה קשורה בעבותות לס"ס, פורקה עם הכיבוש ב-1945, ורבים משוטריה נעצרו בתוקף היותם אנשי ס"ס. בעלות הברית הקימו כל אחת באזרה כוחות משטרה חלופיים על בסיס מקומי. הרעיון היה להחיות את המסורת הפדרלית הגרמנית כדי לבדל את המשטרות החדשות ממערכת ביטחון הפנים הריכוזית והדכאנית של הנאצים. בתחילת הכיבוש, חוקי דה-נאציפיקציה נוקשים הוחלו על המשטרה החדשה והתקבלו אליה בעיקר מגוייסיים חדשים או שוטרים ותיקים מתקופת ויימאר, ללא עבר נאצי. עם זאת, הצורך בכוח אדם מנוסה הוביל במהירות לפשרות ובעלות הברית החלו לקבל גם נאצים לשעבר לכוח המשטרה החדש. בשנות החמישים, ניתן היה למצוא אפילו אנשי גסטפו לשעבר בצמרת המשטרה הפלילית.
4. **סיוע כלכלי:** רכישת ליבו של העם הגרמני התבצעה בין היתר בידי סיוע כלכלי נדיב ונרחב באמצעות "תוכנית מרשל", שסייעה לכלכלה הגרמנית לצמוח במהירות מהריסותיה. עם זאת, יש לזכור שתוכנית מרשל החלה רק ב-1948, כשלוש שנים לאחר תום מלחמת העולם השנייה, וכי חלק משמעותי מהשיקום התבצע לפני השקתה, לעיתים על ידי מדינות שהיו עניות ומרוששות בעצמן, כדוגמת בריטניה וצרפת. המחקר מראה שהצמיחה הכלכלית הגרמנית נבעה לא רק מהכספים שנשפכו באמצעות תוכנית מרשל, אלא גם מככללה איתנה וניסיון עסקי ותעשייתי שהיה קיים בגרמניה קודם לכן. כלומר, אין להסיק מהצלחת תוכנית מרשל שכסף והשקעה בתשתיות הם תנאים מספיקים. השקעה כלכלית משתלמת בתנאים בהם קיים מנהל תקין, הון אנושי, ידע מדעי/טכנולוגי ותשתיות עליהן ניתן לבסס מחדש כלכלה איתנה. אחרת, הסיוע הכספי עלול להישפך לביצה של שחיתות וחוסר יעילות.
5. בעלות הברית יישמו ברחבי גרמניה **רפורמות חינוכיות ותרבותיות נרחבות**. כל אחת משלוש בעלות הברית המערביות - ארה"ב, בריטניה וצרפת - יישמה רפורמות שונות בשטחה, אולם כולן שמו להן למטרה לחנך את האומה הגרמנית לערכים של שלום, אי-תוקפנות, ודמוקרטיה. תנאי הבסיס של הרפורמות החינוכיות היו קשים. ראשית, חלק עצום מבתי הספר נהרס במלחמה, ובחלק מהערים שיעור זה עמד על כ-80% מבתי הספר ואף יותר. שנית, למרות שבעלות הברית רצו לנקות את המערכת מנאציזם, פיטורי כלל המורים הנאצים היו מותירים את המערכת כמעט ללא מורים. בסופו של דבר בעלות הברית פיתחו שאלונים ומבחנים ייעודיים לצוותי ההוראה, אשר הותירו במשרתם בין 66-70% מהמורים וכ-75% מהמרצים באוניברסיטאות. כתוצאה מניקוי האורוות, נאלצו הבריטים להכשיר כ-8000 מורים חדשים והצרפתים כ-5000. שלישית, הצורך הדוחק להחזיר את התלמידים ללימודים מיד, על אף העדרם של מורים, כיתות, תוכניות לימוד, וספרי לימוד מוסכמים, הוביל לכך שהרפורמות החינוכיות התפתחו תוך כדי תנועה וכאוס, בפרט בשנותיים הראשונות (1945-1947).
- בהיבט התוכני, **כל הרפורמות החינוכיות שמו להן למטרה לאתר עוגנים חיוביים בתרבות הגרמנית, סביבם ניתן יהיה לכוון זהות גרמנית שוחרת שלום שתהא המשכית להיסטוריה ולנראטיב הגרמניים**. עוגנים אלה כללו את תרומת הגרמנים לעולמות הרוח, הפילוסופיה והאמנות, וכן את התרבות וההיסטוריה המשותפים של הגרמנים והמערב. אולם כאן נפרדו דרכי המעצמות.
- הבריטים סברו שעדיפה צנזורה על פרופגנדה** - עדיף להגיד לגרמנים מה לא ללמד מאשר לפמפם להם תוכן. בבסיס גישה זו עמדו הן האמונה שחינוך מחדש לא יושג בכפייה מבחוץ, והן הערכה נרחבת למערכת החינוך הגרמנית ובפרט להשכלה הגבוהה הגרמנית. המדיניות הבריטית כללה איסור על הוראת כל ספרי הלימוד הקיימים והקמת ועדות לאישור ספרי לימוד חדשים. לצד זאת, הבריטים דאגו לכך שרוב חברי הוועדות היו גרמנים ונוכחות החברים הבריטים בוועדות הוצנעה. בנוסף, הבריטים נמנעו מלכתוב את ספרי הלימוד החדשים בעצמם והשאירו לגרמנים לעשות זאת, בצל הוועדות ועקרונות הצנזורה, שכללו איסור על חינוך למיליטריזם, הרג, והאדרת המלחמה; איסור על גזענות מכל סוג; איסור על כל התייחסות אוהדת לנאציזם; ועוד.
- לעומת זאת, **הצרפתים והאמריקאים נקטו במדיניות חינוך מחדש אגרסיבית יותר**. **הצרפתים** התאימו את מבנה מערכת החינוך הגרמנית למבנה הצרפתי ושינו את שיטת הבחינות. **בניגוד לבריטים, הם לא הותירו את מלאכת הכתיבה מחדש של תוכניות לימודים וספרים לגרמנים, אלא ייבאו ספרי לימוד בגרמנית משוויץ הניטרלית**, תרגמו ספרי לימוד צרפתיים לגרמנית והקימו ועדה פדגוגית לכתיבת חומרי לימוד חדשים - שיטבה בפרוי.

בנוסף, הצרפתים החלו להכשיר מורים גרמנים, הביאו מורים צרפתים ללמד ולפקח בבתי הספר והכניסו מרצים צרפתים למשרות באוניברסיטאות הגרמניות. תפקידם של אנשי החינוך הצרפתים היה כפול. ראשית, להנחיל אקטיבית את השפה, התרבות והערכים הצרפתיים בבתי הספר והאוניברסיטאות בגרמניה, מתוך תפיסה שהיכרות מעמיקה עם צרפת תעקר את העוינות והלחמנות נגד הצרפתים. צרפתית הוגדרה כשפה השניה המרכזית, והיא נלמדה בכל בתי הספר. שנית, המחנכים הצרפתים היו אזניים ועיניים לשלטונות הכיבוש הצרפתי ואספו מידע אודות עמדות הסטודנטים והסגל. בנוסף, הצרפתים הקימו אוניברסיטאות חדשות לפי המודל הצרפתי של השכלה גבוהה (שביכר תואר ראשון כללי על פני תואר מקצועי ומומחה).

האמריקאים האמינו שחינוך לדמוקרטיה נרכש דרך הפיכת בתי הספר עצמם לקהילות דמוקרטיות, בהן התלמידים מחונכים להיות אזרחים פעילים ומעורבים, המפעילים חשיבה ביקורתית ונוטלים אחריות על חינוכם. האמריקאים ייסדו הכשרות מורים שריכזו את מערכת היחסים הסמכותנית שאפיינה את החינוך הגרמני, כתבו ספרי לימוד חדשים בהיסטוריה ובאזרחות שהדגישו את התפקיד של התלמידים כאזרחים פעילים, עודדו את הקמתן של מועצות תלמידים השותפות בניהול בתי הספר, ויצרו תוכניות חילופים שחשפו תלמידים ומורים לתרבויות דמוקרטיות במערב אירופה ובארה"ב.

תוכניות החינוך מחדש יושמו גם על שבויי המלחמה, אשר קיבלו ספרים והרצאות שנועדו להטמיע את ערכי הדמוקרטיה הליברלית. תוכניות אלה היו וולונטריות (לפחות על הנייר) ורשויות מחנות השבויים עודדו את השבויים הגרמנים להיות "מעורבים", לכתוב עיתון בכלא, לתרגם טקסטים, ולהקים קבוצות דיבייט ודיון. חלק מהשבויים שהשתתפו בתוכניות אלה הפכו להיות דמויות מובילות בגרמניה שלאחר המלחמה.

לוחות זמנים וביצוע: הבריטים התחילו לתכנן את פרויקט החינוך מחדש של גרמניה ב-1943, שנתיים לפני תום המלחמה, ושכנעו את יתר בעלות הברית שמהלך כזה אמנם אמביציוזי אך אפשרי והכרחי. הצרפתים שולבו רק ב-1944. הרפורמות בוצעו בפרק זמן של ארבע שנים בלבד, 1945-9. מאות אנשים בעלי מומחיות בחינוך, בתרבות ובשפה הגרמנית עבדו במחלקות החינוך של בעלות הברית על מנת לנהל את הרפורמות ולפקח על ביצוען.

6. **דמוקרטיזציה - תרבות ומוסדות:** מעבר לרפורמות חינוכיות, בעלות הברית שאפו להפוך את התרבות הפוליטית בגרמניה לדמוקרטית. גם כאן התגלו הבדלים בין המעצמות.

הצרפתים סברו שדמוקרטיזציה מחייבת שינוי תרבותי עמוק, הכולל ביעור של היסודות הסמכותניים והאלימים מהתרבות הגרמנית והנחלת תרבות דמוקרטית פלורליסטית בספרות, באמנות, בתקשורת (בעיקר רדיו באותם ימים), בתערוכות, וכמובן במערכת החינוך. המודל לתרבות דמוקרטית, בעיני הצרפתים, היה צרפת עצמה, והם הציפו את הגרמנים, גם מעבר לאזור הכיבוש הצרפתי, בתרבות הצרפתית במיטבה: התזמורות הצרפתיות הבכירות והתיאטראות המובילים נשלחו למסעות הופעות בכל רחבי גרמניה, מרצים פופולריים העבירו הרצאות בפילוסופיה צרפתית ומחשבה מדינית, ועוד. בשנה אחת - 1946 - סיפקו הצרפתים יותר מ-500 אירועי תרבות לקהל מצטבר של כ-600,000 גרמנים. בנוסף, הצרפתים הקימו מגזינים, ייסדו טקסים וחגיגות במרחב הציבורי, ויזמו תערוכות ענק שמשגרו את ההיסטוריה הצרפתית-גרמנית מנקודת המבט הצרפתית, אשר הדגישה את החוזקות הצרפתיות ואת המשותף לשני העמים. פרויקט מרכזי נוסף היה תרגום והפצה של ספרות צרפתית, בפרט כזו אשר קידמה רעיונות הומניסטיים ודמוקרטיים והתנגדה למיליטריזם. ברדיו הועברו שיעורי צרפתית מידי שבוע וחוגים לצרפתית הוצעו לקהל הרחב. יש לציין כי גם הבריטים והאמריקנים הביאו לגרמניה אירועי תרבות, כולל הצגות, ספרים, וקולנוע, אולם לא במטרה לקדם דמוקרטיזציה אלא למטרת רווח כלכלי.

הבריטים והאמריקנים אבחנו את הבעיה הדמוקרטית בגרמניה לא בתרבות הגרמנית, אלא בחולשתה המוסדית של רפובליקת ויימאר. מאמצי הדמוקרטיזציה שלהם התמקדו בחיזוק וייצוב המוסדות בגרמניה ומידולם אחר המוסדות האנגלו-סקסיים. כך, הבריטים הניעו רפורמות בשלטון המקומי שכללו את הפרדת הפונקציה המחוקקת מהפונקציה הביצועית, קיצור משך הכהונה של נבחר הציבור מארבע לשלוש שנים, שינוי שיטת הבחירות מיחסית לרובית (כך שבמקום רשימות מועמדים הציבור מצביע למועמדים אינדיבידואלים), וגם ניסיון לבנות מחדש את שירות המדינה (civil service) לפי המודל הבריטי, כך שיהיה מקצועי, מבוסס ברמה המקומית, וא-פוליטי.

בנוסף, הבריטים והאמריקאים חוללו רפורמות בשוק התקשורת, כחלק מהטיפול במוסדות הדמוקרטיים. עיתונים נדרשו לקבל רישיון, שהותנה בעמידה בדרישות שונות של מקצועיות וא-פוליטיות. בין היתר, יחידים לא יכלו לקבל רישיון להוציא עיתון, אלא רק קבוצות בנות לפחות שלושה עורכים המייצגים דעות פוליטיות מגוונות. המטרה היתה לעקר את העיתונות הפוליטית ולייצר מודל עיתונות ניטרלי ומאוזן. מרבית הרפורמות האלה לא שרדו את המעבר מכיבוש ישיר לכיבוש עקיף, אולם חלק מהנורמות של מקצועיות וניטרליות בדיווח, כמו הפרדה בין עובדות לדעה, לחלו כללי תקשורת גרמנים מרכזיים.

התנעה מחדש של שלטון דמוקרטי וכתובת חוקה: המוסדות הדמוקרטיים עצמם נבנו מחדש בגרמניה מלמטה למעלה. בשנים הראשונות נערכו בחירות רק ברשויות המקומיות. במהלך 1947 נערכו לראשונה בחירות לפרלמנטים של המדינות המרכיבות את מערב גרמניה. בקיץ 1948 כונסה ועדה שהורכבה ממומחים ומשרתי ציבור גרמנים למטרת כתיבת טיוטה לחוק יסוד - חוקה זמנית - לגרמניה. הטיוטה הובאה בפני אסיפה מכוננת שהורכבה מנציגי הפרלמנטים של המדינות. לאחר אישור חוק היסוד בידי האסיפה ובידי המעצמות, נערכו ב-1949 הבחירות הפדרליות הראשונות. בחירות אלה הקימו מחדש שלטון ארצי במתכונת שנקבעה בחוק היסוד, וסימנו את סוף שלב הכיבוש הישיר.

7. **בנייה מחדש של המערכת הפקידותית והפוליטית:** עם תחילת המלחמה הקרה, החליטו בעלות הברית המערביות שיש לרכוש את ליבו של העם הגרמני במאבק נגד הגוש הקומוניסטי, ולכן החלו להקל הן עם פושעי מלחמה והן עם מי שסומנו כנאצים במסגרת הדה-נאציפיקציה. משפטי פושעי מלחמה רבים הופסקו, ולחלק מהנידונים - גם פושעים "כבדים" - ניתנו חנינות. כמו כן, הליכי הדה-נאציפיקציה נעצרו ברוב המקרים.

פרנסי הכיבוש גילו במהירות שלא ניתן לנהל מדינה מודרנית מורכבת כמו גרמניה, ובוודאי שלא לשקם את כלכלתה ולהפוך אותה לבעלת ברית אסטרטגית במלחמה הקרה, בלי להסתמך על האנשים שיודעים לנהל אותה בפועל, קרי - אותם "טכנוקרטים" ובעלי תפקידים שניהלו אותה בתקופת השלטון הנאצי. לפיכך, חזרו פקידים נאצים רבים, כולל פושעי מלחמה, לתפקידים דומים למדי לאלו שמילאו תחת הרייך השלישי. הדבר בלט במיוחד במשטרה הפלילית, שהיתה מלאה באנשי גסטפו לשעבר; בשירות החוץ, שהעסיק דיפלומטים רבים ממשרד החוץ הנאצי הישן; בצבא החדש, שהכיל גנרלים מהוורמאכט; ובשירות ביון החוץ, שהפך למקלט לנאצים לשעבר מסוגים שונים. **באופן אירוני, הנכונות לקלוט טכנוקרטים ששירתו את המשטר הנאצי, אם כי בדרך כלל לא אנשים משדרת המשטר הבכירה ביותר, היתה אחד המפתחות להצלחת הכיבוש של בעלות הברית בגרמניה. זאת בדומה למצב ביפן, ובניגוד למצב בעיראק אחרי 2003, שבו פיטורי כל הפקידים שהיו קשורים למשטר סדאם חוסיין גרמו להתמוטטות המדינה בפועל (להלן).** מעבר לכך, המבנה של הפקידות החדשה הסתמך במידה רבה על המסורת העשירה, שקדמה לנאציזם, של שילוב בין שלטון מרכזי חזק ואסרטיבי, אך מוגבל בסמכויותיו, עם שירות מדינה מקצועי, וכן אוטונומיה אזורית נרחבת למדינות השונות אל מול השלטון הפדרלי.

סיכום - מדוע ההתמרה של גרמניה הצליחה?

ריבוי הנאצים לשעבר בתפקידי מפתח בגרמניה המערבית גרם למשקיפים רבים לחשוש שבמוקדם או במאוחר יקום המשטר הנאצי לתחייה, אך לא כך היה. בפועל, הרוב המוחלט של אותם פקידים נאצים לשעבר ניהלו מדיניות ליברלית-דמוקרטית, ולא נאצית; גם רוב תומכי וחברי המפלגה הנאצית לשעבר (מיליוני אנשים) העדיפו ברובם המכריע להצביע למפלגות מיינסטרים ליברליות ולא למפלגות ניאאו-נאציות או למפלגות ימין קיצוני. קרי, הרעיון הנאצי הפך לשולי בגרמניה החדשה למרות קיומם של נאצים לשעבר בתפקידי מפתח, למרות שמיליוני תומכיו של היטלר עדיין אכלסו את המדינה, וחרף כשלונה היחסי של הדה-נאציפיקציה. כמה סיבות עיקריות תרמו להצלחה זו:

א. **התבוסה המוחלטת ב-1945**, שהוכיחה גם לתומכיו של היטלר שהמשטר הנאצי נכשל באופן ברור, מוחלט ומובהק.

ב. **השיקום הכלכלי המהיר של גרמניה**, שהתאפשר בין היתר תודות לפרגמטיות של בעלות הברית והנכונות להעסיק נאצים רבים לשעבר בפקידות, אך גם תודות ליסודות הכלכליים והתעשייתיים החזקים של גרמניה.

ג. **הקונטקסט האסטרטגי החדש:** הגרמנים יכלו להשתלב במציאות הפוסט-נאצית, ולספר לעצמם סיפור מתקבל על הדעת לפיו הם חברים בקואליציה חדשה, מערבית ואנטי-קומוניסטית. מכיוון שאנטי-קומוניזם היה מרכיב מרכזי של האידיאולוגיה הנאצית והיה מקובל מאד בגרמניה של תקופת המלחמה, הנאצים לשעבר היו יכולים לשמור לעצמם רכיב מרכזי מתפיסת עולמם בעבר ולזרוק את היתר, וכך ליצור תחושה של המשכיות. המשכיות זו היתה, כאמור, חלק מרכזי גם ברפורמות החינוכיות והתרבותיות שהונהגו בידי בעלות הברית, אשר חתרו להראות לגרמנים כי יש להם יסודות משותפים רחבים עם המערב. היכולת לספר סיפור גרמני חיובי, תוך שימור רכיבים מרכזיים ונבחרים מהעולם הישן, אפשרה לגרמניה לשנות כיוון מבלי לסבול מאובדן זהות.

ד. **אופק חיובי לגרמניה:** הגרמנים היו נכונים לקבל על עצמם את הכיבוש, הסנקציות, והרפורמות של המעצמות גם כי עמד על השולחן יעד חיובי ברור ובר השגה, של החייאה של הריבונות הגרמנית בסוף התהליך וקבלת גרמניה מחדש למשפחת העמים. התהליך עצמו נמשך עשור, על פני שני שלבים - כיבוש ישיר (ארבע שנים) וכיבוש עקיף (שש), אולם האופק החיובי הוצב כמטרה בשלב מוקדם יחסית.

לדעתנו, הלקחים המרכזיים מהסיפור הגרמני ל"יום שאחרי" בעזה הם:

1. **הצורך בתבוסה צבאית מוחלטת, ברורה ומובהקת, כדי שגם תומכי החמאס יבינו שדרכו נכשלה.**

2. **צעדים סימבוליים כגון משפטי פושעי מלחמה והרס סמלי השלטון הישן**, כדי להבהיר שהמשטר הישן הגיע לסופו. עם זאת, יש להיזהר מהרחבת המשפטים יתר על המידה, כך שהאזרח הפשוט לא ירגיש מאוים.
3. **פרגמטיות ונכונות לשתף פעולה עם טכנוקרטים מהמשטר הישן**, תוך כדי מיגור וטיהור השלטון משכבות ההנהגה והשכבות האידיאולוגיות הבעייתיות יותר שלו.
4. **רפורמות חינוכיות אשר יכללו, לכל הפחות: טיהור המערכת משכבה של אנשי חינוך קיצוניים במיוחד; איסור על ספרי הלימוד הקיימים, ופיתוח מקומי של ספרי לימוד סובלניים המייצרים נרטיב עזתי המשכי, אך לא אלים** (בשלב הביניים ניתן ללמד את מקצועות הבסיס לפי ספרי לימוד מהאמירויות, בדומה למודל הצרפתי במערב גרמניה הכבושה).
5. **שילוב רצועת עזה (ואולי, בתנאים נכונים, הרשות הפלסטינית כולה) בתצורה אסטרטגית חדשה, המשלבת רכיבים מרכזיים מהעולם הישן**. במקרה שלנו, תצורה זו צריכה להיות מבוססת על ערכים ערביים ואסלאמיים, אבל בנראטיב שאינו חמאסי. כאן, שיתוף פעולה מצד ערב הסעודית ומדינות המפרץ עשוי להיות קריטי בשילוב עזה בציר גאופוליטי ערבי-סוני מתון, המבקש לחסום את האימפריאליזם האיראני-שיעי וגרסאות ג'האדיסטיות של האסלאם הסוני. ניתן לשתף פעולה גם עם מצרים כדי לשמור על הכבוד והיוקרה שלה כשותף בכיר. יש לשקול להרחיק במידת האפשר את קטאר. האזרח העזתי ביום שאחרי, כמו האזרח הגרמני ב-1949, צריך להרגיש שהוא חלק מסיפור מוכר, חלק מקואליציה ערבית-סונית, המאפשר לו לשים מאחוריו את דרך החמאס והג'האד.
6. **יצירת אופק חיובי לעצמאות (גם אם מוגבלת בטחונות ומדינית, כפי שהיה בגרמניה), המותנה בכך שהניסוי בבנייה מחדש יעלה יפה**.
7. **יצירת תנאים לשיקום כלכלי והומניטרי מהיר ככל הניתן**. עם זאת, תהליך זה עשוי להיות קשה ומורכב יותר מהתהליך בגרמניה, נוכח מיעוט תשתיות כלכליות מפותחות בעזה טרם המלחמה.

א.2. יפן

יפן היא סיפור ההצלחה השני של כיבוש זר טרנספורמטיבי, וככזו דורשת אף היא ניתוח מעמיק. הכיבוש של יפן בידי בעלות הברית (1945-1952) דומה לכיבוש גרמניה במובנים רבים, אך גם שונה ממנו במובנים רלוונטיים לענייננו. נפתח בשוני, ונמשיך בדמיון. נקודות השוני המשמעותיות הן:

1. **המשכיות ממשלתית**: בניגוד לגרמניה, שמשטרה הושמד לחלוטין ב-1945, ממשלת יפן המשיכה לשלוט במדינה גם לאחר כניעתה ללא תנאי לבעלות הברית. שליטה זו התנהלה אמנם תחת משטר הכיבוש, אבל הרצף המשילותי לא הופסק. האנשים שעמדו בראשות הממשלה ו/או מילאו תפקידי מפתח בזמן המלחמה נאסרו ונשפטו, אולם פוליטיקאים מדרג שני ירשו אותם. לפיכך, ביפן הכיבוש היה עקיף ולא ישיר מהרגע הראשון, והוראותיו בוצעו בידי הממשלה היפנית. לצד זאת, שלטון הכיבוש שמר לעצמו את הזכות להתערב בכל עת ולהטיל זכות וטו על החלטות הממשלה היפנית, ואף ניצל את זכות הוטו הנ"ל מעת לעת. האחריות הבטחונית ומדיניות החוץ היו בידי שלטונות הכיבוש בלבד.
2. **הקיסר**: הקיסר היפני נחשב לדמות קדושה וסמלית, המקובלת על העם כולו. לאחר הכניעה, האמריקאים החליטו להותירו על כסאו. החלטה זו סיפקה לגיטימציה לשלטון הכיבוש בעיני העם היפני, דוגמא שאין לה אח ורע למיטב ידיעתנו בשום כיבוש טרנספורמטיבי אחר: הישן העניק לגיטימציה לחדש.
3. **אחדות בשלטון הכיבוש**: בניגוד לגרמניה המערבית, שחולקה בתקופה הראשונה של הכיבוש ונשלטה בשיתוף בידי קואליציה, האמריקאים שלטו ביפן לבדם, כך שמדיניות הכיבוש נוהלה באופן קוהרנטי וריכוזי יותר מאשר בגרמניה.

שלושת המאפיינים שלעיל, הייחודיים למקרה היפני, סייעו לשלטון הכיבוש האמריקאי לנהל בהצלחה שורה של תהליכי שינוי שהיו דומים בעיקרם לאלו של גרמניה, אך מרחיקי לכת יותר:

1. **תבוסה מוחלטת ומובהקת** בדומה למקרה של גרמניה, אם כי יפן הצליחה לשמור כאמור על הממשלה והקיסר שלה.
2. **העדר התנגדות מזוינת מכל סוג** כתוצאה מהתבוסה המוחלטת והגושפנקא שהקיסר נתן לשלטון הכיבוש. תרמה לכך גם העובדה כי היפנים הופתעו לטובה מהאמריקאים - הם ציפו, נוכח אכזריות היפנים עצמם במלחמה, השנאה שהתפתחה בארה"ב, ופצצות האטום והתבערה, שהאמריקאים יתעללו בהם ויענו אותם ככוח כובש. לא כך היה, וגם התיאבון להתנגדות שכך בעקבות זאת. העדר

ההתנגדות חסך לאמריקאים צעדי דיכוי שהיו עלולים להשניא אותם על האוכלוסייה ואפשר להם לקדם את הרפורמות בצורה חלקה וללא התנגדות. אמנם האמריקאים הוציאו להורג גם קצינים וחיילים פשוטים (בעיקר שומרים במחנות שבויים) הרבה יותר מאשר בגרמניה, אולם המשפטים הללו התנהלו לרוב מחוץ ליפן, ובשל הצנזורה שהשליט שלטון הכיבוש, הציבור בקושי שמע עליהם. הציבור היפני כן שמע על "משפטי טוקיו" שנערכו לבכירי המשטר הקודם, אולם קיבל אותם ברובו בהבנה (חרף הספקנות בנוגע למה שנתפס כ"צדק של מנצחים") מפני שלפי הדעה הרווחת, מנהיגי המשטר הקודם ממילא היו צריכים להתאבד בשל האסון שהמיטו על האומה.

3. רפורמות בחינוך: האמריקאים ביצעו רפורמות נרחבות במערכת החינוך. ספרי הלימוד טוהרו מכל שריד למה שנתפס כ"פיאודליזם", "לאומנות" או "מיליטריזם", ובשלב הראשון התלמידים נדרשו לצנזר את ספרי הלימוד בעצמם. עם זאת, הנראטיב שהאמריקאים הנחילו לדור היפני הצעיר (באמצעות משרד החינוך היפני) לא היה מנותק לחלוטין מהאידיאולוגיה הקיסרית של העבר. האסטרטגיה היתה להאשים את הצבא ואת הצי, שפורקו, בהונאה של העם ושל הקיסר. יפן החדשה, כך שמעו התלמידים במערכת החינוך, תהיה מדינה דמוקרטית, פציפיסטית וליברלית, המשמרת את המונרכיה הקיסרית. גם כאן, כמו בגרמניה, היפנים שולבו בהקשר פוליטי-בינלאומי חדש של מלחמה בקומוניזם. **האסטרטגיה היתה לבער ולהוקיע היבט מסוים של העבר (המיליטריזם) ובמקביל לשמר ולהעצים היבט חשוב אחר (הקיסר), תוך כדי שילוב יפן מחדש במשפחת העמים, כדי שהמפנה הזהותי לא יהיה כואב מדי. ההמשכיות (החלקית) אפשרה את ההתמרה החברתית.**

4. דה-מיליטריזציה היתה תהליך המקביל לדה-נאציפיקציה בגרמניה. האמריקאים טיהרו דמויות מסוימות שנתפסו כאחראיות למיליטריזם היפני ולפשעיו, ופירקו לחלוטין את הצבא ואת הצי, לרבות אי תשלום פנסיות צבאיות. יש לציין שהצעדים הכואבים הללו התקבלו בהבנה בציבור, הן מפני שרבים האשימו את הצבא ואת הצי באסון המלחמה, והן מפני שהקיסר, שנותר על כנו, העניק להם גושפנקא. בניגוד לגרמניה, שם היה אפשר להאשים כוחות כמו הס"ס, ביפן האשם העיקרי באסון היה הצבא, ולכן המדינה החדשה לבשה אופי פציפיסטי.

5. משפטי פושעי מלחמה: האמריקאים העמידו לדין את ראשי המשטר הישן (משפטי טוקיו), לרבות ראשי ממשלה, שרי צבא, רמטכ"לים ויועצים בכירים של הקיסר, אך לא את הקיסר עצמו או את בני משפחתו הקרובים. המשפטים הונדסו בכדי לחזק את הנראטיב שהצבא והצי רימו הן את העם והן את הקיסר.

6. כתיבת חוקה חדשה: האמריקאים כתבו ליפנים חוקה חדשה לחלוטין, בעלת אופי דמוקרטי, ליברלי ופציפיסטי, שכללה זכויות אדם ואזרח שלא היו קיימות אפילו בחוקה האמריקאית. למרות שרוב היפנים הבינו היטב שמדובר בחוקה שהוכתבה בידי זרים, היא התקבלה באופן רשמי כתיקון לחוקה הקיימת, ושוב - הקיסר נתן לה גושפנקא, וכיום היא נחשבת מקודשת ביפן. זו דוגמא נוספת לאופן שבו שימור מוסד ישן הפך לבסיס לרפורמות רדיקליות.

7. בטחון פנים: בניגוד לגרמניה, המשטרה היפנית לא פורקה והמשיכה לפעול תחת שלטון הכיבוש (במקום תחת משרד הפנים העוצמתי מתקופת המלחמה, שבוטל ב-1947). האמריקנים הסתפקו בפירוק כוחות משטרה מיוחדים שזוהו עם דיקטטורת המלחמה, כגון ה"משטרה הגבוהה המיוחדת", המשטרה האידיאולוגית ובעיקר המשטרה הצבאית הידועה לשמצה (KEMPEITAI) שהיתה המקבילה היפנית לגסטפו הנאצי. לעומתן, המשטרה הכחולה המשיכה לפעול ללא הפרעה, אך טוהרו ממנה קצינים שהיו קשורים לרדיפת מתנגדים פוליטיים בתקופת המלחמה והיא עברה רפורמות דמוקרטיות הדרגתיות. כמו בגרמניה, הדגש היה לתת סמכויות לכוחות משטרה מקומיים, כדי להפחית את היכולת של אנשים קשורים למשטר הישן להפעיל מחדש את רשת המשטרה הישנה מהמטה המרכזי בטוקיו.

8. שימור דרג שני ושלישי של המשטר הישן: כמו בגרמניה, האמריקאים הבינו שאת יפן צריכים לנהל יפנים. הממשלות השונות, שהתחילו להיבחר בבחירות דמוקרטיות זמן קצר אחרי המלחמה, לא הורכבו רק ממתנגדי משטר (אם כי היו גם כאלו) אלא מפוליטיקאים ואנשי מנהל מנוסים מהדרג השני והשלישי של המשטר הישן, לפעמים שרים בממשלות המיליטריסטיות, ולפעמים פוליטיקאים שנדחקו הצידה על ידי הצבא בשנות העשרים והשלושים מפני שנחשבו אז לליברלים יחסית. עם תחילת המלחמה הקרה, האמריקאים התחילו לתת חנינות לאנשי מפתח נוספים מהמשטר הישן, כדי להעמיד את יפן במהירות על רגליה כבעלת ברית אנטי-קומוניסטית של ארצות הברית. כלומר, כמו בגרמניה, היה כאן שילוב של נחישות להעניש ולטהר בכירים מהמשטר הישן, בשילוב עם פרגמטיות ניכרת כלפי אנשים שלא השתייכו לשכבת ההנהגה העליונה ביותר.

9. **סיוע כלכלי נדיב:** כמו גרמניה, יפן קיבלה מארצות הברית סיוע כלכלי נדיב, כולל מיליוני טונות של חיטה, סיוע שהציל ככל הנראה מיליוני יפנים ממוות ברעב. יש לציין כי כמו בגרמניה, הדמוקרטיה ביפן התבססה על שיקום כלכלי מהיר יחסי של המדינה. זה הושג הן בגלל תשתית כלכלית/תעשיית/טכנולוגית קודמת, הן בזכות אוכלוסיה משכילה, והן בזכות יועצים אמריקאים נבונים שהצליחו להנחיל ליפנים טכנולוגיות ושיטות ניהול חדשות מארצות הברית שהשתלבו עם שיטות ניהול יפניות מקומיות.

הלקחים המרכזיים מיפן ל"יום שאחרי" בעזה דומים בעיקרם ללקחים מגרמניה (בכמה שינויים המודגשים מטה):

1. **שיקום מוצלח מתבסס על תבוסה מוחלטת של המשטר הישן.**
2. **השיקום מצריך שילוב של פרגמטיות בנוגע לשיתוף פעולה עם דמויות מהמשטר הקודם, לצד עקירה נחושה של אנשים שמזוהים איתו יתר על המידה.** הפומביות חשובה להפגמת השינוי בציבור; **בדומה ליפן, יש להדגיש כיצד המשטר הקודם (ובמקרה החמאסי, גם ההנהגה בחו"ל) רימה את הציבור והולוכו לאבדון.** תהליך העקירה יכול לכלול גם הפסקת תשלומי משכורות למחבלים (בדומה להפסקת תשלומי הפנסיות הצבאיות ביפן).
3. **רפורמות חינוכיות, תרבותיות ופוליטיות יכולות לשנות את הגישה השלטת גם באוכלוסיה שהתאפיינה בתרבות של מוות והקרבה שאינה רחוקה מזו השאהידית בעזה (כולל התקפות התאבדות, עינויים, התעללות מינית ועוד).** תרבות זו השתנתה באופן קיצוני בעקבות הרפורמות האמריקאיות. חלק מהרפורמות היו דומות לאלה שננקטו בגרמניה, והתאפשרו בזכות עקרונות דומים - למשל עיגוןן בהמשכיות תרבותית. אבל יש להדגיש שהרפורמות שבוצעו ביפן היו רדיקליות יותר, והשינויים שעברו על יפן היו חדים יותר, והם התאפשרו בזכות **השילוב של תבוסה מוחלטת ושימור סמל רב עוצמה (הקיסר).** ללא סמל כזה, אשר יכול להעניק תמיכה ציבורית ולגיטימציה לשינויים, קשה לבצע שינויים רדיקליים כמו אלו שהאמריקאים ביצעו ביפן (למשל, הכתבת חוקה חדשה, איסור חגים לאומיים "מיליטריסטיים", איסור הנפת הדגל והשמעת ההמנון). האמריקאים ניסו לבצע שינויים כאלה בעיראק בלי הגושפנקא ה"קיסרית" והתוצאה היתה התפרקות מוחלטת של המדינה (ראו להלן). **בעזה אין סמל דומה לקיסר שניתן לשמר את שלטונו, ולזכות באמצעותו בלגיטימציה דומה.**
4. **סיוע הומניטרי נדיב המציל מרעב ומגיפות הכרחי לשיקום חברתי ומדיני, לצד בניית תשתית לעצמאות כלכלית לטווח ארוך. יש לספק חכות, לא רק דגים.** כאמור במקרה של גרמניה. יש להניח שמלאכה זו - לפחות במובן של בניית תשתית לעצמאות כלכלית לטווח ארוך - תהיה קשה ומורכבת יותר במקרה של עזה.
5. **כמו במקרה הגרמני, גם הדוגמא היפנית מלמדת על החשיבות של נרטיב לאומי ותצורה גאופוליטית חדשים (המלחמה הקרה, המאבק בקומוניזם) שאינם מנותקים לחלוטין מהעולם הישן.** תצורה כזו, המעוגנת בסמלים ובערכים החשובים לציבור, מספקת לגיטימציה לרפורמות הפנימיות ומעניקה לאומה המובסת **אופק חיובי** שמתמרץ שיתוף פעולה עם הרפורמות.

א.3. עיראק

השאיפה המוצהרת של האמריקאים במלחמת המפרץ השנייה היתה לשחזר את ההצלחה של גרמניה ויפן ולהמיר את עיראק למדינה דמוקרטית מודרנית. ניסיון זה נכשל, על אף השקעה אדירה של כסף וזמן (מיליארדי דולרים, בין השנים 2003-2011) וכוחות צבא (מאות אלפי חיילים). נהוג להצביע על אגד של סיבות לכשלון האמריקאי בהתמרת עיראק:

1. **דה-בעת'יזציה ופירוק הצבא:** אחת הטעויות הקשות ביותר שהתבצעו בעיראק, מיד עם תחילת הכיבוש האמריקאי, היתה פקודת הדה-בעת'יזציה של המושל פול ברמר. מתוך ניסיון מודע לחקות את הרפורמות ביפן ובגרמניה, ברמר "טיהר" ממנגנוני הממשל את כל מי שכהן מעל דרגה מסוימת בארגוני מפלגת הבעת' והחליט לפרק את הצבא העיראקי, שנזקק לשיקום. הייתה זו טעות קשה ביישום הלקחים. ראשית, בניגוד לגרמניה ויפן, הצבא לא התנגד ולא נלחם בארה"ב - הוא נכנע ללא קרב, חלקים בו נפוצו לכל עבר, והוא היה נכון לשתף פעולה עם הכיבוש. שנית, בניגוד ליפן, לא היתה לרשותו של ברמר דמות קונצנזואלית כמו הקיסר שיתן גושפנקא למהלך. רבים ראו בצבא העיראקי, ששירתו בו בני כל הפלגים, סמל מאחד. אמנם הצבא היה גם חלק ממשטר הדיכוי של סדאם חוסיין וחלק מהמיעוטים בעיראק רצו בפירוקו, אולם פירוקו פגע בחלקים גדולים בציבור ולפיכך גם בלגיטימציה של הכיבוש האמריקאי. שליטת, בניגוד הן לגרמניה הן ליפן, ברמר לא השכיל להבין שחובה לשמר את שכבת הפקידות הבינונית-גבוהה על מנת שניתן יהיה לנהל את המדינה.

התוצאה של מהלכים אלה הייתה קשה: פירוק הצבא שחרר לרחובות מאות אלפי מובטלים חמושים, שליבו מרד נגד הכוחות האמריקאים, ופיטורי הפקידות הבכירה פירק את הממשל העיראקי לגורמים ויצר כאוס שלטוני וסכסוך עדתי. האמריקאים סברו שהגולים הפוליטיים (רובם שיעים), שחיו שנים מחוץ לעיראק, יצליחו לנהל אותה בעזרת כוחות הכיבוש. בגרמניה בעלות הברית שקלו ודחו אפשרות זו, והיא אכן התגלתה כאשלייה מסוכנת בעיראק.

2. בהמשך לכך, ארה"ב, לאורך כל שנות הכיבוש, לא הפנימה את ההשלכות של הסכסוך העדתי על הצלחת הבניה מחדש של עיראק. ראשית, האמריקאים מינו את מתנגדי סדאם חוסיין למנגנוני הממשל המרכזיים, בלי להבין שהיותם שיעים תוביל לכך שהאוכלוסייה הסונית תתפוס את חילופי הממשל, וכן את הנסיונות של הכיבוש והממשלה לפרק את החברה האזרחית הסונית ממשק, כהפקרה למוות בידי יריביהם העדתיים. שנית, פעולות האמריקאים לחיזוק הממשלה המרכזית - מתוך תפיסה שממשלה תיצור מדינה חזקה - העצימו וליבו את המרד הסוני נגד הממשלה (השיעית) והכיבוש האמריקאי. שלישית, העיצוב המשטרי של עיראק, משלב כתיבת החוקה ואילך, לא התחשב במתחים העדתיים והתעלם מפעמוני האזהרה שצלצלו לאורך הדרך. המתחים העדתיים התגלו עוד בשלב כתיבת החוקה, כאשר פלגים סוניים בעלי משקל הסתייגו מהמבנה הפדרלי המתגבש מחשש שייתן כח-יתר לשיעים ולכורדים, על חשבונם, בעיקר מפני שהשטחים הסונים מכילים פחות משאבי טבע. המחלוקות הובילו לכך שחלק מהפלגים הסונים פרשו מהאסיפה המכוננת והחרימו את כתיבת החוקה. הגם שהחוקה אושרה במשאל עם ברוב גדול (78%), ובשיעור השתתפות של 63% מבעלי זכות הבחירה, התמיכה בה התפלגה לפי קווים אזוריים ואתניים. באזורים הכורדים והשיעים החוקה זכתה לתמיכה רבה, ובאזורים בעלי רוב סוני הייתה התנגדות ניכרת לחוקה. בשתי מערכות הבחירות הבאות, ב-2005 וב-2010, הסונים נותרו במיעוט, אם כי ב-2005 הם זכו למקום בקואליציה ולתפקידים מרכזיים. ב-2010, הבחירות היו צמודות והאמריקאים נותרו "על הגדר". בסופו של דבר קמה ממשלה שיעית ברובה, והמתחים העדתיים פרצו במלוא עוזם לאחר עזיבת ארה"ב.
3. העדר שליטה על הגבולות: אף שהאמריקאים שיגרו לעיראק מאות אלפי חיילים, הם לא הבינו נכונה את האתגר הבטחוני שעמד בפניהם. בפרט, האמריקאים לא אבטחו את גבולות עיראק לאחר הפיזור של צבא עיראק, אשר אבטח את הגבול קודם לכן. התוצאה היתה זרם בלתי פוסק של ג'יהאדיסטים ולוחמים זרים, שנכנסו ללא מפריע מגבולותיה הארוכים והמדבריים של המדינה והובילו לעליית אלקאעדה, ולאחר מכן דאע"ש. גם לאחר שהאמריקאים הבינו שעליהם לאבטח את הגבול, הכוח האמריקאי היה קטן מדי למשימה, ובשלב זה כבר לא היה צבא עיראקי שניתן להפקידה בידיו. התגבורת המתמדת של לוחמים זרים הבטיחה כאוס מתמיד במדינה ושמה לאיל רבים ממאמצי השיקום וההתמרה של עיראק.
4. דיכוי אלים של האוכלוסייה האזרחית: פיזור הצבא והדה-בעתיזציה התסיסו את הציבור ותדלקו התנגדות אלימה, בעזרת מובטלי הצבא החמושים והג'יהאדיסטים שנכנסו למדינה ללא הפרעה. האסטרטגיה הצבאית של האמריקאים בתגובה לכך היתה אלימה בשנים הראשונות, והשפיעה בצורה נרחבת על כלל האוכלוסייה (הקרבות בפאלוג'ה ובמחוז אנבאר בכללותו מייצגים תקופה זו). הדיכוי האלים תדלק עוד יותר את השנאה והעוינות כלפי האמריקאים, מוטט את השליטה המקומית של שבטים חזקים, והוביל לערעור היציבות במדינה. עיראקים רבים שחשבו בתחילה שהכיבוש יהיה קצר ובפרופיל נמוך הבינו שמדובר בכיבוש "כבד", אינטנסיבי ומשפיל, שפוגע בחיי היומיום שלהם.
5. עליית אלקאעדה ודאע"ש: כתוצאה מכך, התפתח בעיראק מרד חמוש של קבוצות רבות. הדומיננטית ביותר היתה אל קאעדה, שנודעה מאוחר יותר כ"מדינה האסלאמית בעיראק", שהתגלגלה בתורה לדאע"ש. תחת הנהגתו הדינמית של אבו מוסעב אל זרקאוי, עברייני מין ירדני שחזר בתשובה והפך למנהיג טרור מוביל, אל קאעדה ליבתה בכוונת מכוון את הסכסוך העדתי במדינה. אנשיה ביצעו פיגועי תופת רבי נפגעים במרכזים שיעיים, לרבות אתרי פולחן משמעותיים, בכדי לגרום לשיעים לנקום בסונים ולדחוק את אלו לזרועות אל קאעדה. פעולות אלו סייעו להפוך את המרד שכבר התקיים נגד הכיבוש האמריקאי למלחמת אזרחים עדתית בהיקף מלא.

"כיבוש הלבבות" ושיקום עראק

בשלב השני של הכיבוש (מ-2007 ואילך), בעקבות הכישלון של השנים הראשונות, אימצה ארה"ב את אסטרטגיית ה-COIN (counterinsurgency). בבסיסה, מודל מעגלי של "טיהור-אחיזה-בנייה מחדש-העברה". ראשית מטהרים את השטח באמצעות כוחות גדולים כדי למנוע נוכחות גלויה של האויב. בסוף שלב הטיהור התושבים אמורים לחוש ביטחון לספק מודיעין לכוחות הכובשים מבלי שהגרילה תפגע בהם. בשלב השני, יש להחזיק בשטח באמצעות כוחות גדולים, שישוהו בקרב האוכלוסייה (חרף האבדות הכבדות שיסבו התקפות הגרילה), כדי להגן על המודיעים ולשדר עוצמה (קודם לכן צבא ארה"ב שהה רק בבסיסים מבוצרים ונע בשיירות כבדות ומאובטחות). המודיעין שיזרום מנוכחות הכוחות בשטח יסייע לבער בהדרגה גם את פעילותה הסמויה של הגרילה. שלישית, כאשר הביטחון משתפר והשפעת הגרילה נחלשת, יש להתחיל לבנות את השטח מחדש כדי "לרכוש את ליבם" של התושבים. בשלב הרביעי והאחרון יש להעביר את השטח לרשות מקומית, במקרה זה השלטון העיראקי.

גם לדברי אדריכליה, אסטרטגית ה-COIN דורשת כוחות גדולים, נכונות לספוג אבדות, ואיפוק מתמיד כלפי האוכלוסייה המקומית. האסטרטגיה היתה בזבזנית מאד בחיי חיילים, אבל הצליחה להוביל לירידה משמעותית באבדות האזרחיות ולייצר שיתופי פעולה יעילים עם שבטים מקומיים שהתנגדו לאל-קאעדה (וזכו לשם "תנועת ההתעוררות").

הישגים אלה ירדו לטמיון ב-2011, כאשר האמריקאים החליטו לסגת מעיראק. ערב הנסיגה, ב-2010, התקיימו בחירות להרכבת הממשלה שהסתיימו ללא הכרעה ברורה ודרשו מו"מ קואליציוני מורכב. ארה"ב החליטה לא להתערב בהרכבת הממשלה ובסופו של דבר קמה מחדש ממשלה שיעית. לאחר יציאת האמריקאים מעיראק, הממשלה החדשה הפקירה את השבטים הסונים ששיתפו פעולה עם האמריקאים. חלק מאנשיהם נאסרו, נשקם נלקח מהם, והם הפכו למטרה לפיגועי נקמה והתנקשויות ממוקדות מצד אל קאעדה וקבוצות מורדים אחרות. כתוצאה מכך, תנועת ההתעוררות התמוססה, וחלק גדול מאנשיה חזרו, מחוסר ברירה, לחיק אל קאעדה ומאוחר יותר דאע"ש.

רפורמות חינוכיות

לאורך כל התקופה, ארה"ב ניסתה לשקם את התשתיות השונות בעיראק, ובכלל זאת את מערכת החינוך. בניגוד לגרמניה ויפן של מלחמת העולם השנייה, מערכת החינוך העיראקית מעולם לא נתפסה כבעייתית במיוחד. העיראקים לא חונכו למיליטריזם רצחני, ומבחינה אקדמית מערכת החינוך העיראקית נחשבה לטובה מאוד עד אמצע שנות השמונים, אז התדרדרה יחד עם עיראק כולה, שהסתבכה בשורה של מלחמות וספגה סנקציות כלכליות שהובילו להפחתת תקציבי חינוך.

האתגר המרכזי בשיקום מערכת החינוך בעיראק היה אפוא פדגוגי ולא אידיאולוגי. לצד זאת, האמריקאים נדרשו לנושא התשתיתי, שכן בתי ספר רבים באזורי עימות ולחימה ניזוקו ותלמידים לא יכלו ללמוד בבטחה. ההשקעה התמקדה בבנייה ושיקום של בתי ספר, אבטחת תלמידים ומורים, הכשרות מורים, ועדכון חומרי הלימוד. מאמצי השיקום קצרו הצלחה גדולה בהעלאת שיעור הילדים הלומדים, בעיקר בחינוך היסודי (שיעור התלמידים הלומדים בחינוך יסודי גדל מ-76% ל-90% בעשור שבין 2000-2011), אולם איכות מערכת החינוך נותרה נמוכה, שיעור הנשירה נותר גבוה, וכך גם הפערים המגדריים.

לקחי המקרה העיראקי:

- 1. הכרעה ברורה היא תנאי לשיקום. לא ניתן לשקם תחת אש:** מבחינה צבאית, הכוחות של ארה"ב ובנות בריתה לא הצליחו מעולם להביא לרגיעה מוחלטת ולהפסקת האלימות בעיראק, בניגוד לגרמניה וליפן, אם כי היו הפוגות ורגיעות זמניות שלאחריהן התגברה האלימות פעם נוספת. הגם שהצבא העיראקי ניח את נשקו ללא התנגדות ועיראק נכנעה לכיבוש בתחילתו, הכישלון האמריקאי בטיפול בעיראק - בהפקרת הגבולות, בפירוק המדינה לגורמים, ובלבוי מתחים אתניים - הוביל להתפרצות של התנגדות אלימה ולטרור מתמשך. העובדה שמאמצי הבנייה מחדש התרחשו בעיצומם של קרבות, לא פעם בתוך זירות קרב פעילות, הקרינה בצורה ניכרת על יעילותם. קשה לבנות מחדש בעיצומו של קרב, כשההרס עוד לא הסתיים והבנייה עצמה נמצאת בסכנה מתמדת של הרס.
- 2. חלון הזמן בו ניתן לבצע רפורמות עשוי להיות קצר וחולף:** ארה"ב התקבלה בעיראק בידיים פתוחות ויכלה לנצל לטובתה את כניעת הצבא והעדר ההתנגדות האזרחית. חלון ההזדמנות חלף לאחר הטעויות הכבדות שביצעה והתחלף בהתנגדות אלימה.
- 3. התנהלות מכבדת ועניינית כלפי האוכלוסייה האזרחית והימנעות מדיכוי ביד קשה.** דיכוי אלים ומשפיל מתדלק את השנאה והעוינות כלפי הכוח הכובש ומחבל ביכולת לקשור שיתופי פעולה עם גורמים מקומיים ולזכות באמונם. כשארה"ב ניסתה לשנות את דרכה ולייסד יחסי אמן עם האזרחים, היה זה במידה רבה מאוחר מידי - ההתקוממות האלימה נגדה היתה נרחבת, היא נאלצה להקריב את חייהם של רבים מאנשי כוחות הבטחון על מנת להגן על האזרחים ולרכוש את אמונם, וההישג היה זמני וחולף.
- 4. טיהור המשטר הישן חייב להיות מוגבל ופרגמטי:** עיראק היא הדוגמא לקריסה המתחוללת כשמתבצע טיהור נרחב של אנשי המשטר הישן - איבוד שליטה וחוסר יכולת לנהל ביעילות את חיי היומיום.
- 5. שליטה על הגבולות למניעת חדירת גורמים קיצוניים:** עיראק היא מקום מסובך בהרבה מעזה מבחינה זו, בגלל גבולותיה הארוכים והמדבריים, שמצדם השני נמצאות מדינות שנתנו מסתור בפועל לגייהאדיסטים ואף תמכו בהם בחשאי. לעומת זאת, הגבול היחיד שמחבר את רצועת עזה עם מרחב שאינו ישראלי הוא ציר פילדלפי. מהמקרה העיראקי אנחנו למדים על החשיבות של שליטה בציר. אם חמאס ישתלט מחדש על הציר, או שלא יהיה פיקוח אפקטיבי על הציר, הדבר נושא בחובו פוטנציאל ניכר לאסונות עתידיים ויסכל במידה רבה את התנאים לקיומו של תהליך התמרה מוצלח.
- 6. להישמר מפירוק החברה לגורמים וליבוי מתחים בין קבוצות ממושות:** ברצועה עזה אמנם אין קבוצות דתיות יריבות, כמו הסונים והשיעים בעיראק, אולם יש יריבויות מרות וחשבונות דמים בין משפחות על בסיס אישי, פלילי ואף פוליטי (תומכי פת"ח מול תומכי חמאס, לאור הפיכת חמאס הרצחנית נגד פת"ח לאחר ההתנתקות). הרעיון שעולה לפרקים, להימנע מכינון שלטון מרכזי בעזה ולחלק את בראי

הסיוע ההומניטארי בין חמולות חמושות בחלקיה השונים, עלול להיות מתכון לכאוס פנימי שישים לאל כל ניסיון שיקום ויפגע בסופו של דבר גם בישראל. נדגיש כבר כעת שהצעתנו לשבור את הרשתות החברתיות המקומיות עליהן נשען חמאס (ראו בהמשך) אינה מעוררת חשש דומה. איננו מציעים ללבות מתחים בין קבוצות או משפחות, אלא רק לחתור לפיזור גיאוגרפי גדול ככל האפשר של מבנים בין-משפחתיים ביישוב מחדש שיבוצע לאחר המלחמה. פיזור כזה יקשה על חמאס להתבסס מחדש על הרשתות המסורתיות עליהן התבסס לפני המלחמה.

7. **סיוע כלכלי, גם עצום, לא מבטיח תוצאות בנות קיימא.** ההצלחות בעיראק היו זמניות ודרשו תחזוקה מתמדת - הן בכח אדם, הן בכסף. האמריקאים רצו ליצור תשתיות, אבל התשתיות קרסו כשהם יצאו, נוכח הלחימה המתמדת והפילוג העדתי. מוסדות חדשים לא יכולים להחזיק מעמד בהעדר יציבות חברתית ובטחונות.

8. **אסור לנטוש:** ארה"ב החליטה לעזוב את עיראק לחלוטין, על אף שלא הושגה יציבות במדינה. מדיניות זו עמדה בניגוד להתנהלותה בגרמניה וביפן. בשני המקרים ארה"ב סיימה את הכיבוש הישיר רק לאחר הגעה ליציבות, יצרה מנגנונים להשפעה מדינית וצבאית גם לאחר מכן, הותירה כוחות ובסיסי צבא, ושימרה קשרים דיפלומטיים וכלכליים קרובים. למעשה, נוצר קשר בלתי ניתן לניתוק בין המדינות. בניגוד לכך, עקב שחיקה בלגיטימציה הבינלאומית ומיאוס הציבור האמריקאי, ארה"ב עזבה את עיראק מבלי שהושגה יציבות, נמנעה מלהתערב לטובת בעלי בריתה הסונים ערב עזיבתה, ובאופן כללי חיסלה את נוכחותה במדינה. התוצאה היתה שהמעט שהושג - קרס אף הוא.

שימור לגיטימציה בינלאומית ופנימית למעורבות מתמשכת בעזה הוא קריטי. יש לצפות שגם במקרה הטוב ביותר, כל מבנה שלטוני בעזה ידרוש פיקוח, התערבות בטחונות מפעם לפעם ואף סיוע מצד ישראל ומדינות שותפות אחרות, כפי שהיה גם בגרמניה וביפן. **הרעיון שאפשר לנטוש את עזה ו"לזרוק את המפתחות לים" הוכח כהרה אסון כבר בשנים שלאחר ההתנתקות והוא מהווה אשלייה מסוכנת גם היום.** יש להניח כי עזה תוסיף להיות נטל כלכלי ובטחוני על ישראל בעתיד הנראה לעין, אך אם נפעל נכון, וככל שהדבר יתברר כאפשרי, יוצרו התנאים לכך שלא יהיה בה משטר רצחני עוין שיהווה סיכון בטחוני קרדינלי כמו הסיכון שמציב בפנינו משטר חמאס.

א.4. אפגניסטן

המקרה של אפגניסטן משקף את הניסיון הממושך ביותר, וגם העדכני ביותר, להתמרת אומה: ארה"ב ובעלות בריתה פלשו לאפגניסטן ב-2001 ונותרו בה במשך עשרים שנה, עד ל-2021. על אף השהות הממושכת וההשקעה האדירה של משאבים וכוחות צבא, הניסיון להמיר את אפגניסטן כשל כשלון מובהק - צבאי ואזרחי. ארה"ב מעולם לא הצליחה להשיג רגיעה בטחונות באפגניסטן, הטליבאן הצליח להשתלט עליה מחדש בקלות עם יציאת הכוחות, וכל הישגי הבניה מחדש ירדו לטמיון.

יש נקודות דמיון ושוני בין הכשלון העיראקי והכשלון האפגני. נקודת שוני משמעותית היא שבניגוד לעיראק, באפגניסטן היה אתוס חזק של התנגדות לכל כיבוש ושל ג'יהאד. לאפגניסטן, שקמה ב-1747, היה ניסיון ממושך בהדיפת כובשים זרים, מבריטניה ועד ברה"מ. דורות של לחימה בפולשים עיצבו אתוס של עצמאות והתנגדות לכוחות חיצוניים, לצד זהות אסלאמית וג'יהאדסטית חזקה. לכן, בניגוד לעיראק, בה הצבא האמריקני התקבל בתחילה בזרועות פתוחות ולא פגש מיד בהתנגדות, באפגניסטן ההתנגדות המזוינת לכיבוש היתה מיידית ומאורגנת.

בנוסף, הגודל הפיסי של אפגניסטן (גדולה אף מעיראק) ותנאי הקשים, שכללו העדר כבישים, מסילות, תשתיות חשמל, ועוד, הקשו מאוד גם על הלחימה בטליבאן וגם על מאמצי השיקום וההתמרה של אפגניסטן.

האתוס הג'יהאדיסטי, רמת הארגון של הטאליבן, ותנאי השטח הקשים העצימו את הקשיים ביחס לעיראק. אמנם, בשתי המדינות נאלצו הכוחות האמריקאים להתמודד עם התנגדות מזוינת לאורך כל שנות הכיבוש. אלא שבאפגניסטן לא היתה לאמריקאים אפילו תקופת חסד קצרה. המלחמה לכיבוש אפגניסטן נמשכה כשנתיים (2-2001). במהלך השנים הבאות ארה"ב התמקדה בבנייה מחדש של המדינה והטליבאן בנה מחדש את כוחו (בין היתר בחסות פקיסטן). ב-2006 הטליבאן תקף והצליח לכבוש חלקים נרחבים מאפגניסטן, בהם שלט במקביל לממשלת-החסות האפגנית ששלטה באזורים אחרים. נאט"ו וארה"ב יצאו למתקפת נגד ב-2008 תוך יישום אסטרטגיית ה-COIN וקצרו הצלחות ששיאן חיסולו של בן לאדן ב-2011 (החיסול עצמו היה בשטח פקיסטן). אולם הקרבות לא פסקו, ונאט"ו החליטה על סיום הכיבוש הישיר והעברת האחריות הבטחונית לצבא האפגני. אולם למרות השקעה אדירה בהכשרות, אימונים ובניית כח של הכוחות האפגניים, שנמשכו מ-2011 ועד 2021, הטליבאן הוסיף להתחזק. תחת ממשל טראמפ ארה"ב איבדה סבלנות וב-2020 ארה"ב והטליבן הגיעו להסכם על יציאת הכוחות מהמדינה עד 2021. בעקבות ההסכם הטליבן האיץ את הקרבות ולמעשה הניס את ארה"ב באוגוסט 2021, עם השתלטותו על קאבול הבירה. עד אז, ולמרות הקשיים, להתמרה של אפגניסטן היו הישגים ממשיים - נסללו כבישים, נבנו תשתיות, נפתחו בתי ספר, הוחל משטר דמוקרטי, נשים זכו ליותר זכויות וייצוג פוליטי, תוחלת החיים עלתה מ-56 ל-65 שנה, אפגניסטן הפכה יותר

מודרנית ועירונית והתפתחה בה שכבת ביניים צעירה ומשכילה. מרבית ההישגים התבטלו לאחר השתלטותו המחודשת של הטאליבן.

לקחי המקרה האפגני דומים בחלקם ללקחי המקרה העיראקי:

1. **קושי עצום לשקם תחת אש.** הקושי נובע לא רק מהלחימה עצמה, הדורשת כוחות ומשאבים ומקשה על התפנות הכוחות לשיקום, אלא גם ממאמצי ההתנגדות האלימה לחבל בשיקום. הטליבאן מעולם לא חדל להתקיים כארגון צבאי ושלטוני. הוא הורה לסגור או לשרוף את כל בתי הספר הממשלתיים, איים על המורים על מנת שיתפטרו ורצח אותם כשסירבו, ודרדר את רמת החינוך עוד יותר מבתקופת שלטונו הראשונה. הטליבאן גם קיבל סיוע חוץ מפקיסטן, בדומה להנהגת החוץ של החמאס המקבלת סיוע ממדינות שונות. הצורך בתבוסה מוחלטת - וניתוק המשטר הרצחני ממקורות כוחו, חשוב במיוחד במקרה של עזה - הוא לקח מכלל המקרים שסקרנו, בין על דרך החיוב (גרמניה ויפן) ובין על דרך השלילה (עיראק ואפגניסטן).

2. **אסור לנטוש מערכת אלימה ולא יציבה.** מהרגע שארה"ב גילתה את חוסר הסבלנות שלה וכוונתה לנטוש, הטליבאן נערך ל"יום שאחרי ארה"ב" ולשלטון האפגני החדש התברר שהוא ישאר לבד במערכה. התוצאה היתה האצת קצב הכיבוש הטליבאני וקריסה מהירה של הממשלה האפגנית, על אף שהחזיקה בציוד ובטכנולוגיה עדיפה. גם בעזה, נסיגה ללא ביעור שלטון חמאס עתידה לאיין כל הישג.

3. **חלון הזמן בו ניתן לבצע רפורמות קצר וחולף:** על אף המלחמה העצימה, בשנים הראשונות - 2001 עד 2005 - הממשלה האפגנית החדשה זכתה לתמיכה גבוהה, הציבור היה יחסית סבלן לנוכחות האמריקאית, והטליבאן ספג מכה כבדה וטרם הספיק להתארגן מחדש. בשנים אלה ארה"ב ביצעה שלוש טעויות קריטיות:

a. דחיקת הטליבאן לגמרי מ"היום שאחרי" באפגניסטאן, למרות רצון ונכונות של גורמים מתונים בטליבאן המוכה להשתלב בממשלה החדשה. חוקה חדשה נכתבה וממשלה הוקמה, ללא כל מעורבות של הטליבאן.

b. טעות זו קריטית מאחר שארה"ב לא ניצלה את השנים הללו להקמת צבא ומשטרה חזקים וגדולים דיים להגן על אפגניסטאן מפני הטליבאן. לו היו מאפשרים לטליבאן להשתלב ביום שאחרי - ובכך מפחיתים את התיאבון לחזור לאלימות, כמו גם את התחושה שהממשלה החדשה אינה אפגנית "על מלא" - מילא. אולם דחיקת הטליבאן מהשלטון ללא כינון צבא חזק עודדה אותו להתארגן ולתקוף מחדש, ואפשרה את הצלחתו.

c. במקביל, כמו בעיראק, ארה"ב עשתה טעויות רבות בשנים הראשונות בהפעלת כוח מופרז וגילוי יחס משפיל לאוכלוסייה המקומית, טעויות שדחקו חלק ניכר מהאוכלוסייה לשוב לזרועות הטליבאן ולהתגייס לשורותיו.

במבט השוואתי, חלון הזמן הקצר לשינוי הוא לקח מכלל המקרים שסקרנו. ההישגים בגרמניה וביפן הושגו בשנים מעטות של כיבוש מיד לאחר מלחמת העולם השנייה; עיראק היתה פתוחה לארה"ב מיד לאחר הכיבוש; וכך גם אפגניסטאן.

בהתאם, כל רפורמה שישראל תרצה ליישם בעזה צפויה להצליח במידה המירבית לו תיושם מיד לאחר סיום הלחימה, ללא התמהמהות. במקביל, יש להקפיד על שילוב מירבי של כלל הקבוצות הדומיננטיות; להימנע מטיהור יתר; ולהימנע מכוח מופרז ויחס משפיל לאזרחים, על מנת לא לדחוק את האוכלוסייה בחזרה לזרועות חמאס.

4. **פילוג שבטי ואתני מקשה על דמוקרטיזציה.** כמו עיראק, גם אפגניסטן מפולגת לקבוצות שונות, שנלחמו זו בזו במשך 20 שנה עוד קודם לפלישת ארה"ב. שלטון הטליבאן הצליח לאחד את אפגניסטן בכוח הזרוע והאסלאם, המכנה המשותף היחיד לשבטים השונים. לאחר הדחת הטליבאן, העוינות השבטית הקשתה על השבטים להסתגל לחלוקת הכח ושיתוף הפעולה הנדרשים במשטר דמוקרטי וערערה את הדמוקרטיה האפגנית הצעירה.

5. **אתוס ג'יהאדיסטי הוא מכשול רציני בפני התמרה ושיקום.** האתוס האפגני של אדיקות אסלאמית והתנגדות לכיבוש הפך את הטליבאן למייצגים נאמנים יותר של הזהות האפגנית מאשר הממשלה הדמוקרטית שהוקמה בידי ארה"ב. הגם שהממשלה זכתה לתמיכה ציבורית נרחבת יותר מהטליבאן, לטליבאן היה קל לגייס לוחמים לשורותיו ואלה היו נחושים יותר מכוחות הממשלה. כפי שכותב קרטמר מלכסיאן:

"More Afghans liked the government than the Taliban. And more Afghans were willing to serve on behalf of the government than the Taliban. But more Afghans were willing to kill and be killed on behalf of the Taliban. The Taliban had an edge in inspiration. That edge made a difference."

מילים אלה צריכות לשמש תמרור אזהרה בוחק לישראל. כל ניסיון לשקם את האוכלוסייה העזית יהיה חייב להתבסס על נראטיב פלסטיני-עזתי אותנטי, בעל קשר הדוק לאסלאם, על מנת שיוכל לגבור על משיכת הג'יהאד.

א.5. השלטון הישראלי על אוכלוסייה פלסטינית ותמורותיו

ניתן לחלק את הניתוח של השלטון הישראלי על הפלסטינים בגדה המערבית/יהודה ושומרון וברצועת עזה לשלוש תקופות עיקריות: 1967-1994; מהקמת הרשות הפלסטינית ואילך; וביחס לרצועת עזה, מההתנתקות ואילך.

תקופה ראשונה: 1967-1994 - כיבוש וניהול ישיר של האוכלוסייה

בשנים אלה ישראל ניהלה את האוכלוסייה הפלסטינית במודל הכיבוש הישיר, באמצעות קציני מטה, חלקם פלסטינים מקומיים, שעסקו בניהול ההיבטים האזרחיים השונים של חינוך, רווחה, בריאות וכו'. בנוסף למערכות שנוהלו בידי הממשל הצבאי הישראלי, חלק ממערכות החינוך, התעסוקה והסעד המשיכו להיות מנוהלות בידי אונר"א, שהפעילה אותן מאז 1949.

ככלל, ישראל לא נקטה במדיניות התמרה שאפתנית ונרחבת במהלך תקופה זו, בשונה מבעלות הברית בגרמניה וביפן, אך השקיעה משאבים רבים בבניית תשתיות ותקנים, בדומה לעיראק ואפגניסטאן. בהיבט החינוכי, ישראל שימרה את תוכנית הלימוד הירדנית בגדה והמצרית בעזה, אולם ניסתה במקביל לקדם סטנדרטיזציה של מערכת החינוך. כך, ישראל קבעה תנאי סף של השכלה למורים במערכת החינוך וחייבה את המורים לעבור הכשרות מקצועיות. בנוסף, ישראל בנתה כיתות לימוד ובתי ספר, קבעה יחס של מספר תלמידים לכיתה, וגם הקימה ופיתחה את מוסדות ההשכלה הגבוהה, כולל א-נג'אח וביר זית, בתחילה כסמינרים להוראה ובהמשך אפשרה להם להתפתח לכיוונים נוספים ואף נתנה להם אישורים כמוסדות אקדמיים בישראל. חלק מהרפורמות החינוכיות של ישראל נתקלו בהתנגדות, כולל שביתת המורים הגדולה ב-1969, שהתלקחה במחאה על הסטנדרטיזציה של מקצוע ההוראה, שפגעה בפרנסת המורים שלא עמדו בתו התקן החדש. עם זאת, במהלך שנות הכיבוש הארוכות ישראל לא עסקה בבדיקת ההסתה לאלימות ושנאה במערכת החינוך הפלסטינית, לא בדקה ואישרה ספרי לימוד, ולא ניסתה לבער תכנים קיצוניים ממערכת החינוך הפלסטינית.

בהיבט הממשלי, ישראל ניהלה יחסים עם אישים שייצגו בדרך כלל משפחות פלסטיניות בעלות השפעה מקומית. נכבדים אלו היו משולבים בעיקר במנגנונים המוניציפאליים ובראשן העיריות. צורת ניהול זו ביטאה את התפישה הישראלית שהשטח יכול להיות מנוהל בצורה אפקטיבית באמצעות החמולות החזקות, מבלי לאפשר לגופי הנהגה לאומיים לקום ולאתגר את השליטה הישראלית (גוף כזה היה למשל הוועדה להכוונה לאומית, שכלל מספר ראשי ערים בעלי גישה לאומית; הגוף קם ב-1978 והחזיק מעמד כשנתיים). ראשי הערים היו הדרג הבכיר ביותר שישראל התירה וכפועל יוצא, אלה הפכו למעין ראשי ממשלות מקומיים לאחר 1967. קציני המטה של המנהל האזרחי - חלקם היו באותה תקופה ישראלים, חלקם פלסטינים מקומיים - עבדו בצמוד עם ראשי הערים הפלסטינים.

בהיבט הדתי, ישראל לא עסקה כלל בבקרה ופיקוח על הנעשה במסגדים ובמערכת החברתית שהתפתחה מסביבם. גורמים משפיעים בישראל ראו באנשי דת מסוגו של אחמד יאסין גורמים בעלי השפעה ממתנת ואפשרו לארגונים דתיים, ובראשם אלמג'מע אלסלאמי בהובלתו של שיח' יאסין, לעשות נפשות בצירוב למשנתם הדתית-פוליטית ולהתפתח באין מפריע בשטחים הפלסטיניים, עד השלב שבו הפכו להיות גורם מאתגר עבור ישראל במחצית שנות השמונים, וביתר שאת מפרוץ האנתיפאדה הראשונה בדצמבר 1987.

החל מפרוץ האנתיפאדה וההקמה הרשמית של חמאס, החלה התנועה לפעול ביתר שאת מול כוחות צה"ל ואזרחים, הן ברחבי יהודה, שומרון ועזה והן מעבר לקו הירוק. במקביל, ניהלה קרב פנימי מול הפת"ח על ההגמוניה וההובלה של הרחוב הפלסטיני והמאבק המזוין בישראל. בד בבד, החל חמאס לבנות עצמו כאלטרנטיבה לדרך המו"מ עם ישראל, אותה הוביל ערפאת, במסגרת ועידת מדריד ושיחות השלום בושינגטון שבאו בעקבותיה. בכל אותה העת, זיהתה ישראל את חמאס כגורם טרור, ופעלה ככל יכולתה למגר את האיום - הן בחיסול פעילי חמאס ומנהיגיו והן במעצרים נרחבים של אנשי חמאס. עם זאת, בכל פעם, הצליחה התנועה להתרומם מחדש, הן באמצעות גרעינים של פעילים שנותרו בשטח והן באמצעות גורמי חמאס מחוץ לארץ שהגיעו לשטחים והחיו מחדש את הפעילות. כך, ערב שיחות אוסלו, היווה חמאס עדיין איום משמעותי, הן על פת"ח במאבק על ההגמוניה בחברה הפלסטינית והן על מדינת ישראל ואזרחיה.

אף על פי כן, בשיחות החשאיות שהחלו באוסלו מול נציגיו של ערפאת, לא ניתן מענה לאיום שהציב חמאס כגורם אופוזיציונרי, השואף במוצהר לסכל את יישום ההסכמים. מובילי השיחות היו מודעים לאיום, והוא אף עלה מספר פעמים במהלך הדיונים, אך בעיקר כקטליזטור להגיע להסכם מהיר; הצדדים לא נתנו מענה לאיום שהחמאס יפעל לסכל את ההסכם לאחר חתימתו. בנוסף, הסכמי אוסלו נחתמו ללא התחייבות של אש"ף לשנות את מערכת החינוך בחברה הפלסטינית באופן שתקדם את חזון השלום ושתי המדינות בקרב האוכלוסייה הפלסטינית. כך, במקביל לחמאס שהוביל אידיאולוגיה ג'האדיסטית כנגד ישראל, גם אש"ף הוביל מערכת חינוכית עוינת לרעיון של שלום אמת בין הצדדים. בשני המקרים, ישראל נמנעה מהתערבות.

תקופה שנייה: 1994 ואילך - לאחר הקמת הרשות הפלסטינית

הסכמי אוסלו הניחו את היסודות לתחילתו של שלטון עצמי מוגבל לפלסטינים, בהנהגת הפת"ח ואש"ף, ובהובלת ערפאת. בקיץ 1994 הוקמה הרשות הפלסטינית ביריחו ובעזה ובהמשך הורחב שלטונה לערים הפלסטיניות הגדולות ביהודה ושומרון וסביבותיהן (שטחי a ו-b). הקמת הרשות הפלסטינית לוותה בהשקעת משאבים כלכליים ואנושיים נרחבים מצד העולם המערבי וישראל, שהוקצו להקמת מוסדות שלטוניים ומנגנוני ביטחון שונים.

עם זאת, הרשות הפלסטינית איבדה עד מהרה את אמון הציבור הפלסטיני, ממספר סיבות. ראשית, הרשות התבססה על הנהגת חו"ל (בכירי אש"ף ששבו מגלות) ודחקה שחקנים מקומיים שהיו רבי השפעה עד להקמתה, כולל חמאס, ובכך עוררה התנגדות ותסיסה. שנית, הרשות הפכה במהרה לגוף נפוטיסטי, מושחת וחסר יעילות, שלא מימש את האחריות והתקוות שנתלו בו. שלישית, אירועי מפתח כגון הטבח במערת המכפלה ב-1994, לצד היעדר ההתקדמות המצופה בתהליך המדיני ופעילות בטחונית נרחבת של ישראל, ערערו את אמון הציבור בהנהגתו של ערפאת ובתהליך השלום.

ההסלמה הביטחונית וההדרדרות האמון ברש"פ היו שלובות זו בזו. הסכמי אוסלו עוררו התנגדות בקרב ארגוני הטרור הפלסטינים, ובראשם חמאס, שהציתו גל של פיגועים. החל מ-1993 ביצע חמאס פיגועי התאבדות קטלניים שאת השימוש בהם הגביר לאחר הטבח שביצע ברוך גולדשטיין במערת המכפלה (עד פרוץ האנתיפאדה השנייה בשנת 2000 בוצעו 25 פיגועי התאבדות). מנגנוני הבטחון הפלסטיניים אמנם שיתפו פעולה באופן חלקי עם צה"ל, אולם ערפאת לא גילה מחויבות עמוקה למיגור קיני הטרור וריסן אותו רק לסירוגין. כך נוצר מעגל קסמים: חוסר המעש של ערפאת כלפי החמאס וארגוני טרור נוספים הביא להמשך פעילות הטרור, וכתוצאה מכך להמשך פעולות הסיכול הישראליות בתוך שטחי הרש"פ. ישראל ביצעה מעצרים והטילה סגר על תנועה ועל מסחר, פעולות אשר הקשו מאד על חיי התושבים הפלסטינים ופגעו בתקוות האוכלוסייה הפלסטינית כי ההסכם עם ישראל ייטיב עמה. דוגמה מובהקת היא השימוש במעצרים מנהליים, שעלה במידה דרמטית בתקופה שלאחר ההסכם אוסלו בהשוואה לתקופה שקדמה לו. גם במישור הכלכלי הסכמי אוסלו לא הביאו לאוכלוסייה הפלסטינית את מלוא התועלת המיוחלת. פעילות הטרור הקשתה על יישום ההסכמים הכלכליים, שכן ישראל הטילה סגרים חוזרים ונשנים על מנת לחסום את הטרור וסחורות ועובדים לא יכלו לעבור בצורה חופשית.

עם הירידה באמון בערפאת וברשות עלתה גם התמיכה בחמאס, שמיצב את עצמו כאלטרנטיבה אידיאולוגית ומעשית, על אף העובדה שמעשי חמאס הם אלה ששחקו בפועל את הפוטנציאל שהיה טמון בהסכמים עם ישראל.

בהיבט האזרחי, התבססות הרשות הפלסטינית בשטחי a ו-b הובילו לסיום השליטה הישראלית הישירה בחלק הארי של האוכלוסייה הפלסטינית. בכך אבדה גם ההשפעה המועטה (מבחינה) שהייתה לישראל טרום-אוסלו על היבטים של חינוך, דת ורווחה. מערכת החינוך הפלסטינית והממסד הדתי הפכו בהדרגה רדיקלים יותר, הטיפו נגד קיומה של מדינה יהודית על שטחים כלשהם מפלסטין, חינכו לג'האד ואלימות, והזינו את פיגועי הטרור. ישראל הזניחה את העיסוק בנושא החינוך במשך מרבית התקופה ולא שמה אותו בראש סדר עדיפויותיה. מכוני מחקר שונים נדרשו לסוגיה ואחת לכמה שנים יצא דו"ח נוסף, המתיימר להכריע בשאלת ההסתה בספרי החינוך הפלסטינים, ולעיתים גם הישראלים (לסקירה תמציתית ביותר [כאן](#); דו"ח האיחוד האירופי מ-2021 [כאן](#); דו"ח אקרט מ-2019-21 [כאן](#)). בשנים האחרונות המאמץ להיאבק בשנאה בחינוך הפלסטיני קצר הישג מדיני כאשר חלק ממדינות אירופה הפסיקו למספר שנים את המימון למערכת החינוך הפלסטינית. עם זאת, הרשות העדיפה להגיע לקריסה כלכלית ולא לשנות את ספרי הלימוד ואירופה חזרה לממנה, ללא תנאים, באביב 2022, מחשש שתקרס.

תקופה שלישית: ההתנתקות והשתלטות חמאס על רצועת עזה

ההתנתקות של ישראל מרצועת עזה, בעקבות טרור אינטנסיבי, ללא הסכם ותמורה, ותוך התעלמות מכוונת מהרש"פ, הביאה לכך שחמאס נתפס כגורם הפלסטיני היחיד שהצליח להביא לנסיגת ישראל משטח באופן חד צדדי וללא כל ויתור. כפועל יוצא, עלתה קרנו של חמאס בציבור הפלסטיני לצד תפיסתו כגוף נקי כפיים,

בניגוד לרשות המושחתת. חמאס זכה בבחירות שהתקיימו בינואר 2006 בכל שטחי הרש"פ ותרם את התמיכה הציבורית לעוצמה פוליטית. לצד זאת החמאס בנה בחשאי את "הצבא העממי" (גייש אל-שעבי) שיאפשר לו בתוך זמן קצר להשתלט על רצועת עזה. ב-2007 ביצע הפיכה ברוטאלית ברצועה, הדיח את אנשי הרש"פ משלטונם ברצועת עזה, והפך לריבון הבלעדי ברצועה ומי שמחזיק בכל מוסדות השלטון, מאז ועד היום.

השפעתו של חמאס משתרעת לא רק על מנגנוני האזרחיים של הרשות אלא גם על גורמים עצמאיים לכאורה, כגון אונר"א. אונר"א מפעילה בעזה מערכת ענפה של סיוע הומניטרי, הכוללת בין היתר בתי ספר רבים. הגם שמדובר בארגון בינלאומי, בפועל רוב עובדיו מקומיים. בניגוד למנדט והמחויבות של אונר"א כארגון של האו"ם, מחקרים מעידים כי מוסדות הארגון חינוכו את ילדי רצועת עזה לאורך שנים ברוח אנטי-ישראלית, אנטישמית ופרו-ג'האדית. ספרים שנכתבו בידי חברי אונר"א ונושאים את סמל הארגון נותנים לגיטימציה לפעולות טרור שכוללות הרג של אזרחים. חשיפת האינדוקטרינציה הטרוריסטית בספרי הלימוד הובילה לנכונות לכאורה של אונר"א למתן את ספרי הלימוד בשנת 2017, אולם הדבר נתקל בהתנגדות נחרצת של שלטון חמאס, שסיכל את השינויים. [דו"ח](#) של ארגון IMPACT-SE מנובמבר 2023 תיעד שורה של גילויי שמחה של חלק מעובדי מנגנון החינוך של אונר"א על טבח אזרחים ב-7 באוקטובר. בנוסף, אותרו ראיות לכך שעובדי אונר"א הועסקו במקביל בחמאס, כולל במנגנון הצבאי של הארגון, וחלקם היו מעורבים באופן פעיל בטבח ובכליאת חטופים.

באופן דומה, ראיות רבות, כולל כאלו שהולכות ומתגלות במהלך התמרון הקרקעי במסגרת "חרבות ברזל", מצביעות על ניצול חמאס את תשתיות הארגון ברצועה למסווה לפעילותו הצבאית. כמו בעימותים קודמים, התגלו רקטות של חמאס שהוטמנו במתקנים של הארגון והוחבאו בארגזים עם סמל אונר"א. פירי מנהרות התגלו במתקני אונר"א, ובעבר התגלו גם ראיות על פעילות ריגול שביצע חמאס באמצעות אנשי אונר"א. מקבץ ממצאים זה מעיד ששליטת חמאס במנגנוני אונר"א נרחבת וישירה.

ההתנתקות המוחלטת מרצועת עזה ועלייתו של שלטון חמאס הביאו לאובדן כל יכולת השפעה ישראלית על המנגנונים האזרחיים ברצועה, מבחינה חינוכית, דתית, תרבותית, ושלטונית. ברצועת עזה צמחה מערכת שלטונית וחינוכית, שבוססה על משנה אידיאולוגית סדורה ורצחנית, וכללה אינדוקטרינציה ג'האדיסטית נרחבת של הדור הצעיר.

ב. תנאי הפתיחה ברצועת עזה לעיצוב "היום שאחרי"

בעת כתיבת שורות אלה (לראשונה בפברואר, וגם כיום, בתחילת יולי) המלחמה עודנה מתנהלת ואי בהירות שוררת סביב עסקת חטופים נוספת, שעשויה לעצור את הלחימה לפרק זמן ממושך. תנאי הפתיחה לעיצוב היום שאחרי טרם עוצבו במלואם, אולם ניתן לציין כבר עתה כמה נקודות חשובות.

1. **הרס נרחב של תשתיות ומוסדות ומצוקה הומניטרית קשה.** ברצועה שורר הרס נרחב של תשתיות והמצוקה ההומניטרית נרחבת ומתבטאת ברעב, צמא, מחלות, פינוי נרחב של תושבים מבתיים, העדר מחסה וקורת גג לחלקים נרחבים מהאוכלוסייה, והרס של רבים מבתי המפונים (אין לאן לחזור). מבני ציבור רבים נהרסו, כולל מוסדות חינוך, רווחה ומשפט, והם אינם מתפקדים. כמות עצומה של משפחות איבדו בני משפחה וילדים רבים הפכו יתומים.

2. **טלטול הסדר החברתי והפוליטי.** מעבר למצוקה וההרס, המלחמה משנה באופן קיצוני את מרקם החיים ושוברת את הסדר החברתי והפוליטי. מתחים בין חמולות וקבוצות יריבות פרצו ויוסיפו לפרוץ על רקע המחסור במשאבים, התמוטטות שלטון חמאס, והעקירה למחנות הארעיים.

3. **אי וודאות לגבי דעת הקהל בעזה והתנגדות האוכלוסייה לפעולות התמרה ושיקום.** ערב המלחמה, הראה הסקר של חיליל אל-שקאקי תמיכה בהיקף של 44% בחמאס ברצועת עזה. סקר אחר של Arab Barometer שאיסוף הנתונים לו הושלם ב-6 לאוקטובר, הראה [שיעורים נמוכים יותר \(29%\) של תמיכה בממשלת חמאס בעזה וחוסר שביעות נרחב מתפקודה](#). בשבועות הראשונים לחימה נערכו [סקרים](#) שהעידו על תמיכה ניכרת בחמאס ובטבח ה-7 באוקטובר בקרב הפלסטינים ביר"ש ותמיכה פחותה, אם כי עדיין משמעותית, [בעזה](#). בחודשים האחרונים התקיימו הפגנות ספורדיות להפלת חמאס בדרום הרצועה ואף עימותים בין תושבים לאנשי חמאס במרכז, אך קשה לדעת מה מידת האותנטיות והייצוגיות של אירועים אלה. בכל מקרה, גם ביקורת וכעס כלפי החמאס אינם מבטיחים שהאוכלוסייה תשתף פעולה עם פעולות שיקום והתמרה עתידיות. החינוך הנרחב לג'האד ושנאת ישראל, בלווית הנסיבות הקיצוניות השוררות כיום ברצועה והעובדה שקיימות כיום ברצועה עשרות אלפי משפחות שיקריהן נהרגו בידי ישראל, מנבאים יחס עוין לשלטון ישראלי עתידי ועשויים להוביל למעשי יאוש ואלמות, כמו גם למעשי נקמה מצד העזתים הרבים שקרוביהם נהרגו בידי ישראל.

4. **אי וודאות באשר לקיומן של חלופות מנהיגותיות לחמאס ברצועה.** כל אחד ממקרי השיקום וההתמרה שסקרנו נשען על הנהגות לאומיות שצמחו לאחר הלחימה, והתבססו על מתנגדי שלטון אקטיביים או פסיביים (כמו קונרד אדנאאור ואנשיו בגרמניה) או מתנגדי משטר ששבו מהגלות (למשל ההנהגה השיעית בעיראק). מידת האפקטיביות של הנהגות אלה, והאמון שרכשו להם האוכלוסיה המקומית והמערכת הבינלאומית, השפיעו במידה עצומה על הצלחת מאמצי השיקום. במקרה העזתי, לא ברור מיהם מתנגדי המשטר המצויים בעמדת זינוק להנהגה פוליטית ולא ברור אם ידעו קיים בישראל. אפילו לצורך משימות פשוטות לכאורה כמו חלוקת סיוע הומניטארי, הגורמים הקיימים (חמאס ואונר"א) אינם יכולים להיות מקובלים על ישראל, ולא ברור מי מסוגל להחליף אותם, בהתחשב בחולשתה ובאופייה הבעייתי של הרש"פ.

5. **צפי להמשך נסינות החמאס לשקם את מעמדו ולהשיג שליטה מחודשת ברצועה.** במשך חודשים ארוכים אנו רואים שהחמאס מנסה להשיג שליטה מחודשת, צבאית ואזרחית, באזורים שצה"ל דילל בהם את כוחותיו. ניתן להניח שעד שלא יובס וימוטט - החמאס יוסיף לנסות לשקם את כוחותיו. בנוסף, הנהגת החוץ של חמאס תנסה לחדש את הנהגת הפנים ולהזרים אליה מנהיגות חדשה ומשאבים. קטאר ואיראן יוסיפו לנסות ולהשפיע על המתרחש ולחזק גורמים קיצוניים. עם זאת, השתלטות ישראל על מעבר רפיח ועל ציר פילדלפי, מעל הקרקע ובתת-הקרקע, תקשה על חמאס לחדש את מאגרי חומרי הגלם והתחמושת שלו ולייבא גורמים רדיקלים מבחוץ, כל עוד צה"ל יוסיף להחזיק בגבול בין הרצועה לבין מצרים.

6. **תלות כלכלית מוחלטת בגורמי חוץ.** אנו מניחים שהמצב הקשה ברצועת עזה יוביל להמשך התלות הכלכלית וההומניטרית של עזה במערב ובמדינות ערב וביתר שאת לאחר המלחמה. לצד זאת, אף גורם בינלאומי לא שש לקחת אחריות במובן הניהולי על רצועת עזה - אין קופצים לנהל את השטח במקום הפלסטינים או ישראל.

בהתחשב בתנאי פתיחה אלה, יש לעמוד על הדומה והשווה בין מקרי התמרה קודמים לבין המציאות בעזה:

לרעתנו:

1. עזה עוברת חורבן עצום, אבל לא ברור בינתיים אם הוא יספיק להביא לכניעה ללא תנאים של החמאס ופירוק מוחלט מכוחו, כפי שגרמניה ויפן נכנעו בסוף מלחמת העולם השנייה. הכניעה המוחלטת הקלה על בעלות הברית להתמיר ולשקם את האומות הללו ללא התנגדות אלימה.
2. ישראל אינה כוח כובש חדש, הנהנה מ"אשראי" דומה לזה שהיה לארה"ב ובנות בריתה בגרמניה, יפן, אפגניסטן, ועיראק (במידה נמוכה יותר, נוכח מלחמת המפרץ). בין ישראל והפלסטינים יש משקעים, שנאה מושרשת וחוסר אמון, בין היתר נוכח החשש הפלסטיני מ"כבדה חדשה" ו/או חידוש ההתיישבות היהודית בעזה, אירועים שלו יתממשו יקשו על מאמצי השיקום ויהיו כר פורה להתארגנות אלימה מחודשת. גם בזירה הבינלאומית נראה ששותפותיה של ישראל נרתעות מהאפשרות שתחזור לנהל את עזה.
3. משאביה של ישראל מוגבלים יותר מאשר אלה שעמדו לרשות ארצות הברית בשיקום יפן וגרמניה. עם זאת, יש לציין כי חלקים מכריעים בשיקום גרמניה התנהלו טרם השקתה של תוכנית מרשל ב-1948, והובלו גם בידי מדינות שהיו בעצמן מרוששות כלכלית ובמצב מעורער פוליטי, דוגמת בריטניה וצרפת. ייתכן שהמודל הבריטי, שהתמקד באסדרה שלילית, היה גם חסכוני יותר, אם כי גם צרפת - שבעצמה נאלצה להתאושש מכיבוש וממשטר וישי - הצליחה לעמוד במשימה תוך השקעת משאבים נרחבת. בהקשר זה, ראוי שישאל תבחן את משאביה - ואת יחס העלות-תועלת של פרויקט לשיקום והתמרה של עזה - אל מול החלופה: התחדשות החמאס בעזה, ממשלית וצבאית, על מצע חברתי של תמיכה נרחבת ברעיון המאבק המזוין ושנאת ישראל, ללא תהליך התמרה וללא שליטה ביטחונית ישראלית. חלופה זו, המקודמת בגלוי בחוגים שונים בישראל ומחוצה לה, גוזרת שבעה באוקטובר נוסף כתרשיש ריאלי לחלוטין - עניין של זמן - וניתן לצפות שעוד קודם לכן יתחדשו מטחי הטילים מעזה על הדרום והמרכז. המשאבים שתרחיש זה גוזר על ישראל עצומים אף הם והתוחלת שלו לטווח הארוך אינה קיימת כלל.
4. שני הצדדים בסכסוך פועלים משני צידי אותו גבול. מאפיין זה שונה ממרבית מקרי הבוחן ההיסטוריים, אשר ברובם ארה"ב ובעלות בריתה החזיקו טריטוריה מרוחקת באופן זמני וחזרו אל מעבר לים לאחר תום ההתמרה (המקרה הדומה ביותר הוא צרפת וגרמניה השכנות, שהתגברו על הסכסוך הטריטוריאלי ביניהן לאחר תקופת הכיבוש והשיקום). מאפיין זה משפיע על רמות האיבה בשני הצדדים, כמו גם על ראיית הסכסוך כ"בלתי פתיר" וכ"משחק סכום אפס".
5. בניגוד לגרמניה ויפן, ובדומה לעיראק ולאפגניסטן, לחמאס יש הנהגות מחוץ לעזה (כלא, חו"ל) השואפות לבנות מחדש את כוחו גם לאחר תבוסה, ובעלות יכולת מוכחת לעשות כן.
6. הקשר ההדוק בין הקיצוניות לדת בעזה מקשה על יצירת נרטיב חלופי לנראטיב החמאסי. בגרמניה, קונרד אדנאאור, הקנצלר הראשון לאחר המלחמה, הפך את הדת למקור ערכי לשיקום גרמניה, על דרך הניגוד לנאציזם. פרויקט החינוך מחדש של גרמניה יכול היה לקחת תפנית לעומתית לנאציזם באמצעות הדת. לעומת זאת, הפונדמנטליזם של החמאס מושתת על פרשנותו לאסלאם. כל ניסיון

לחינוך מחדש צריך להיות בעל קשר הדוק לאסלאם, אולם מדובר באתגר גדול נוכח החיבור בין אסלאם וג'יהאד.

7. בהמשך לכך, קשה להתעלם מכך שיש דפוס של כישלון של תהליכי התמרה במדינות ערביות כגון עיראק, ומדינות מוסלמיות שאינן ערביות כגון אפגניסטאן. מספר המקרים קטן, ויש גם הבדלים משמעותיים לטובתנו בין עזה ושני המקרים הללו, אבל ייתכן שהיבטים תרבותיים-לאומיים מקשים על תהליך מסוג זה בחברה בעלת אתוס ערבי-מוסלמי חזק. ייתכן גם שקשה יותר לקיים תהליכים כאלה בעידן הנוכחי מבעבר.

8. לא ברור, על סמך המידע הנגיש לנו, אם יש הנהגה מקומית שיכולה להיות אלטרנטיבה לחמאס ושותפה אפקטיבית לפרויקט התמרה ושיקום. אם אין כזו, זה חסרון ניכר.

לטובתנו:

1. ניסיונות השיקום בעיראק ובאפגניסטן נכשלו בין היתר נוכח הקושי להשליט שלטון מרכזי בחברות שבטיות ומבוזרות, מסוכסכות פנימית ופזורות על פני שטח גאוגרפי נרחב, בטופוגרפיה מאתגרת. תנאים אלה הקלו על קבוצות מורדים להתארגן מחדש, להכות בכוחות הכובשים ולהתיש אותם. בנוסף, הפיזור הגיאוגרפי הקשה על ארה"ב בפרויקט הדה-רדיקליזציה והבניה מחדש. ריכוזי אוכלוסיה עירוניים ראו התקדמות מרשימה, והיתר נותרו מאחור והיו מטרות נוחות לכיבוש מחדש בידי הטליבאן/אלקאעדה/דאעש.

לעומת זאת, עזה קטנה וצפופה, מאורגנת ברמה גבוהה יותר, מאוכלסת בקבוצה אתנית הומוגנית, ואין בה סכסוכים שבטיים עמוקים כפי שהיו בעיראק ובאפגניסטן. מרגע שתושג שליטה בשטח יהיה קל יותר להחזיק בו ולמנוע התארגנות מחדש של כוחות אלימים, ויהיה קל יותר לשנע וליישם מאמצי שיקום.

2. לישראל יש היכרות וניסיון ארוכי שנים עם עזה, כולל יכולת מודיעינית (ככל שתמשיך ותייצר אחיזה בשטח, מודיעין מנגד אפקטיבי הרבה פחות), והבנה ניכרת של האוכלוסייה, ההנהגה והמערכות, בהשוואה לזו שהייתה לארה"ב בעיראק ובאפגניסטן.

3. ישראל יכולה ללמוד מלקחי המקרים הקודמים ולא ליפול באותן טעויות ובורות שארה"ב נפלה בהן בעיראק ובאפגניסטן, בדגש על איסור הפקרת הגבולות, הישמרות מדיכווי האוכלוסייה ושמירה על יחס מכבד לאזרחים, הימנעות מטיהור מוגזם של הברוקרטיה, ועוד.

4. ישראל יכולה, בשיתוף כוחות ערבים מתונים באזורנו, לשלב את עזה והפלסטינים בציר חלופי לציר חמאס-איראן, מה שלא התבצע בעיראק ובאפגניסטן, ולבנות בעזה נרטיב חינוכי חיובי המבוסס (למשל) על הרפורמות החינוכיות המתחוללות בסעודיה ובאמירויות, ויציאה מנחשלות להצלחה.

בסיום כל זאת, נחזור ונציין כי **תהליך ההתמרה והשיקום יקר ומורכב ואין ערובה להצלחתו**. יש צורך לפתח מוכנות מנטלית ומעשית לאפשרות שייכשל - ולגבש תוכניות חלופיות. מבלי להמעט מכך, אנו סבורים כי נוכח כובד המשקל של כל המוטל על הכף וחומרת המצב הנוכחי, יש לשקול ולתכנן ברצינות תהליך של התמרה ושיקום, ובהמשך לחתור ליישומו המוצלח ביותר. האפשרות לבסס שלום בר קיימא עם עזה ללא תהליך כזה אינה ריאלית, נוכח שנות שלטונו הארוכות של חמאס, מצבה של עזה והתפיסות שהשתרשו בה, העדר מנהיגות חלופית שהינה גם אפקטיבית וגם שוחרת שלום, וחתירתו הנחושה של חמאס לכינון שלטונו (האפקטיבי והרצחני) מחדש.

ג. מתווה להתמרת עזה ושיקומה

ג.1. מי ינהל את עזה ביום שאחרי?

בפרק הנוכחי נשרטט מתווה ראשוני וכללי להתמרת עזה, בהתבסס על הלקחים ההיסטוריים וההשוואתיים של ההצלחות והכשלונות בהתמרת ושיקום אומות. נקדים ונאמר, **כי האופק ארוך-הטווח של תהליך ההתמרה והשיקום צריך להיות הקמה של ישות פלסטינית אוטונומית**. הניסיון ההיסטורי מלמד כי הצבת אופק חיובי של עצמאות מחדשת וקבלה למשפחת העמים הכרחיים להצלחת התהליך, בין לרתימת האוכלוסייה וההנהגה החדשה, בין להשגת שיתוף הפעולה הבינלאומי הנדרש למימון וביצוע הרפורמות. עם זאת, **עצמאותה המדינית של ישות זו חייבת להיות תלויה בתנאים קשיחים הנחוצים להבטחת הביטחון והיציבות האזוריים, ובראשם חינוך לשלום, התנערות מאלמות ומטרור, ואפקטיביות בטחונית ומנהלית**. יש להדגיש שלא צריכה להיות כל יומרה להפוך את הפלסטינים ל"ציונים" או לשלוט בחייהם ובחינוך ילדיהם, אלא רק להבטיח את המינימום שיאפשר לישראלים ולפלסטינים לחיות בשלום בר קיימא כשכנים, משני צידי הגבול.

הניסיון ההיסטורי מלמד שהתהליך להגשמת תנאים אלה מתחיל בשלב ראשוני של ניהול ופיקוח חוץ-פלסטיני. ניהול זה יכול להתבצע באמצעות כוח בינלאומי מיוחד, אשר ישראל מעורבת בו במישרין

או בעקיפין, או ישירות בידי ישראל. כפי שצינו, שלב זה טומן בחובו בעיות קשות: הרס מוחלט של התשתית הפיזית, הכלכלית והחינוכית, אוכלוסיה שבורה שכמעט אין בה משפחות שאינן שכולות, המוני תומים ואלמנות, גברים שאיבדו את נשותיהם וילדיהם, שנאה עזה לישראל, תלות כלכלית מוחלטת בתורמים ובארגונים זרים, חלקם בעייתיים מאוד (קטאר ואונר"א כדוגמא) וסבירות גבוהה למעשי טרור של יחידים ושל קבוצות, לרבות נסיונות של חמאס להקים את עצמו מחדש.

בתנאים קשים אלה, מי יקח אחריות על שיקום עזה והתמרתה? בנות בריתה של ישראל אינן ששות למחשבה שישראל תשוב לנהל את עזה, אך גם אינן ששות לשלוט בעזה בעצמן. למיטב ידיעתנו אין כיום בנמצא אף גורם פלסטיני בעל יכולת מוכחת ליישם בהצלחה פרויקט שיקום והתמרה שיעמוד ביעדים של חינוך לשלום, התנערות מאלימות ומטרור, ואפקטיביות בטחונית ומנהלית. הרש"פ כושלת מבחינה מנהלית, סובלת משחיתות, מחנכת לשנאת ישראל ולא לשלום, ואינה מתנערת מאלימות ומטרור. ייתכן שקיימים בתוך עזה עצמה גורמים מנהיגותיים שיכולים לעמוד באתגר, אולם גורמים אלה יזדקקו להכשרה, תמיכה וסיוע בכל המישורים - הומניטריים, תשתיתיים, חינוכיים, שיטוריים, וכלכליים - על מנת להצליח במשימה. ברי כי לא יוכלו לתפוס פיקוד על השטח מהיום הראשון, והניסיון המצטבר בגרמניה, יפן, עיראק ואפגניסטן מעיד שבניית מנהיגות מקומית אפקטיבית היא תהליך ממושך, הדורש פיקוח וליווי אינטנסיביים, והצלחתו אינה מובטחת.

איננו מצויים בנבכי המשא ומתן הדיפלומטי המתקיים בין ישראל לשותפותיה האפשריות, אולם ברי כי עזה לא תשתקם יש מאין, וכי משטר ביניים המערב כוחות חוץ-פלסטיניים חייב לקום בדרך זו או אחרת. כמו כן ברור כי גם אם מדינות רבות מעוניינות בסיום הסכסוך ובטיפול במשבר ההומניטרי ברצועה, אף מדינה מלבדנו לא תתעקש על תוכניות התמרה ושיקום אשר חיוניות לטווח הארוך, אך מורכבות ומכבידות בטווח הקצר. ניתוח משחק אסטרטגי זה חורג ממסגרת המסמך הנוכחי, אולם די אם נזכיר כי כלל יסודי בתורת המשא ומתן הוא זה: כאשר לצד הנושא ונותן יש חלופות סבירות להסכם, יכולתו להשיג תוצאות במשא ומתן טובה בהרבה בהשוואה למצב בו הוא חסר אלטרנטיבה ונתפס כמי שחייב להגיע להסכם ויהי מה. לו שותפותיה של ישראל באזור ובעולם יסברו כי לישראל אין חלופה להסכם וכי תיסוג מעזה בין כה וכה, לא יהיה להן אינטרס להסכים לתנאים מכבידים, כמו הקמת ממשל אפקטיבי שיישם תוכניות התמרה ופיקוח על מימושן לאורך זמן. להערכתנו, על ישראל להבהיר לשותפותיה כי יש לה חלופה להסכם: אם לא יושג פתרון אפקטיבי לשליטה בעזה ביום שאחרי, לא תהיה לה ברירה אלא לקחת אחריות בעצמה ולשלוט בעזה מחדש. יש לכך חשיבות גדולה, מפני שבמצב התודעה הפלסטיני הנוכחי, אובדן שטח הוא איום משמעותי הרבה יותר מהרס נדל"ן ואובדן, גם מאסיבי ועצום, של חיי אדם.

פירושו שדווקא אם ישראל לא רוצה להישאב לעזה כריבון לאורך זמן, היא חייבת להראות נכונות לעשות **בדיוק את זה**, ולנמק את ההכרח בכך לעצם קיומה במציאות המאתגרת עימה תמשיך להתמודד בעתיד הנראה לעין. אנו מתייחסים בקצרה להיבטים המדיניים והמשפטיים של הקמת גוף משקם ישראלי [בנספח](#).

בשארית פרק זה אנו מניחים שיוקם בדרך כזו או אחרת גוף שיופקד על ניהול שיקום עזה והתמרתה - בינלאומי או ישראלי - אשר יצטרך להתמודד עם האתגרים הכבדים ששרטטנו. איננו מניחים הנחות באשר לזהותו של גוף זה (להלן: "הגוף המשקם"), אלא מתמקדים בשרטוט מתווה ראשוני של הנושאים בהם עליו לטפל ומיפוי העקרונות והלקחים הנחוצים להצלחת התהליך.

ג.2. עקרונות כלליים

הניסיון ההיסטורי שסקרנו מעלה חמישה עקרונות רוחב העולים מכלל המקרים ונחוצים להצלחת ההתמרה:

1. **תבוסה מוחלטת היא תנאי להתמרה ושיקום מוצלחים.** ללא תבוסה מוחלטת - במשמעות של הפסקת הלחימה, פירוק היכולות הצבאיות והסרת השלטון הרצחני - אין טעם להתחיל בנסיונות לבצע דה-רדיקליזציה, שיקום מערכות, ובניית תשתיות שלטוניות חדשות. במקרה של חמאס, תבוסה מוחלטת משמעה פירוק צבא הטרור של חמאס ביחס למצבו בשבעה באוקטובר, כמו גם פירוק יכולותיו השלטוניות של הארגון לרמה לא-מאיימת של תפקוד. מידה זו צריכה להיקבע על ידי מערכת הביטחון בהתאם להתפתחויות בשטח ויכולה לכלול בין היתר הוצאה מתפקוד של מסה קריטית או רוב מוחלט של הכוח הצבאי (הרוגים ופצועים בלתי-כשירים ללחימה), תשתיות הייצור ומאגרי הנשק, תשתיות הת-ת-קרקע, ויכולות הממשל של חמאס. הניסיון ההיסטורי מלמד שאם אין תבוסה מוחלטת - אין טעם להתחיל בנסיונות לבצע דה-רדיקליזציה, שיקום מערכות, ובניית תשתיות שלטוניות חדשות. חשוב כי גם בציבור הפלסטיני תתקבל תפיסה רחבה של תבוסת חמאס. הניסיון ההיסטורי מלמד כי שיקום תחת אש נועד לכשלון מכמה סיבות. ראשית, הלחימה גורעת מהקשב והמשאבים המוקצים לשיקום; שנית, היא נוגסת בהצלחותיו: הישגים לא מצליחים

להתקבע, ובסופו של דבר קורסים. שלישית, הפעלה משמעותית של כוח צבאי נוטה לערער את האמון ברשות השלטונית וליצור חיכוכים עם האוכלוסייה האזרחית, כפי שאירע בעיראק, באפגניסטן, ולמעשה גם בשנות הרש"פ הראשונות. הנחלת תבוסה מוחלטת לחמאס תמתן את המתח הזה מאוד, מאחר שהיא תפחית את פעילות הטרור לרמה נמוכה, ותחסוך את הצורך בפעולה צבאית אינטנסיבית הפוגעת במרקם החיים של האוכלוסייה האזרחית, ותאפשר למנגנוני השיקום והשליטה המקומיים להתבסס. בנוסף, תבוסה מוחלטת תראה לגורמים המצפים/מקווים לחזרת החמאס לשלטון כי תרחיש זה אינו ריאלי, ובכך עשויה לרתום גורמים רבים יותר לחפש לו חלופות. עם זאת, אפשר להתחיל במאמצי שיקום ראשוניים ובסיסיים באזורים שחמאס טוהר מהם, אפילו אם הוא עדיין נוכח בחלקים אחרים של הרצועה.

2. **חלון ההזדמנות להתמרה ושיקום הינו קצר, ויש לפעול במהרה.** גרמניה ויפן חוו כיבוש ישיר קצר של שנים ספורות. בעיראק ובאפגניסטן המוסכמה היא שהשניים הראשונות היו חלון ההזדמנות לשינוי, וכשחלון זה פוספס עקב טעויות מבצעיות ותשתיות - ההתמרה ירדה לטמיון. מכך נובע שיש להתחיל ברפורמות להתמרת עזה מיד לאחר הבסת חמאס, מבלי לאבד זמן יקר. שיקום עזה והתמרתה דורשים כאמור גוף משקם אזרחי, ודוחק הזמנים משמיע שיש להתחיל כבר כעת לתכנן ולייסד מנגנון אפקטיבי ומוסכם לניהול האוכלוסייה הפלסטינית בשטחי השליטה הישראליים, הנדרש ממילא נוכח הצורך לטפל באופן יעיל בצרכים ההומניטריים הדחופים והחמורים של האוכלוסייה.

3. **על מנגנון זה להיות קשוב לצרכי האוכלוסייה ומנהיגיה ולנהוג בכבוד באזרחים.** כך מתבקש לא רק מטעמים אתיים ומוסריים, אלא גם נוכח החשיבות בביסוס יחסי אמון עם התושבים, החיוניים להצלחת השיקום ובניית אופק חיובי לעזה. זהו לקח מרכזי הן מהצלחות הן מכשלונות קודמים.

4. **ההתקדמות צריכה להיות תלויה בעמידה ביעדים ולא בלוח זמנים קשיח.** ברגע שהאוכלוסייה מבינה שיש התחייבות ליציאה עד תאריך מסוים, התוצאה הצפויה היא התמוטטות דומה לזו שחווי האמריקאים באפגניסטן. נסיגה ללא ביעור שלטון חמאס ובניית תשתית שלטונית וחינוכית חלופית תאיין כל הישג.

יוער כי אין מתח בין הצורך לפעול במהרה (סעיף 2), לבין הצורך לתלות את ההתקדמות ביעדים ולא בתאריכים שרירותיים. הצורך לפעול במהרה נובע מכך שהמהלכים של השניים הראשונות נוטים לקבע את יחסי הצדדים. ללא מהלך תכנוני מעמיק וסדור המיושם במהרה, יחסים אלה עלולים להיעכר במידה שתהיה קשה לתיקון. אולם גם אם התהליך יצליח להתניע בפעולה מהירה ומיטיבה, עדיין יש לוודא שהוא מושלם בהתאם ליעדיו.

5. **יש לבנות רוח, לא רק חומה, מפני שהתפתחויות חומריות תלויות לעיתים קרובות בהתפתחויות רעיוניות.** התמרה ושיקום אינן יכולות להסתפק בהזרמת משאבים חומריים - כסף, בניינים, תשתיות, מזון או תרופות. משאבים אלה נחוצים, אך אינם מספיקים. שיקום והתמרה של אומה שעלתה על מסלול רצחני חייבים לבער את היסוד הרצחני מהתרבות הפלסטינית, מה שאפשרי רק באמצעות טיפול במערכות החינוך, הדת והתקשורת, כולל תכנים.

6. **המפתח לשינוי הוא המשכיות.** במבט ראשון נראה שמדובר בפרדוקס, אולם כלל הנסיונות לשיקום והתמרה, ובפרט המוצלחים שבהם, השקיעו מאמצים רבים ביצירת נרטיב המשכי לאומה המובסת, נרטיב שיאפשר לה להישען על רכיבים מסוימים בזהותה תוך הסתת הזהות לכיוון בונה ולא אלים. בהשאלה, ניתן לדבר על וקטור שיש לשמר את כוחו אך להסיט את כיוונו. הדבר אפשרי, אך מצריך פעולה חינוכית-תרבותית נרחבת ומעמיקה ויצירת אופק קונקרטי וחיובי לאומה המובסת. במקרה הנוכחי, יש להישען על מסורת האסלאם ליצירת השינוי ההמשכי תוך מתן דומיננטיות לגרסאות מתונות של האסלאם, ולספק לפלסטינים חזון קונקרטי וחיובי להיאחז בו של שלטון עצמי פלסטיני מפורז בסוף הדרך, אשר יתממש אם (ורק אם) תהליך ההתמרה והשיקום יצליח.

7. **התמרה מוצלחת מצריכה קבלת החלטות פרגמטיות, כולל ביחס לאנשי המשטר הישן.** לא ניתן להתחיל מאפס - את עזה אפשר לנהל רק באמצעות אנשים שמנוסים בניהולה. הצלחות בגרמניה וביפן נבעו מריסון הדחף לטיהור מקיף מדי של אנשי המשטר הקודם, ואילו הכישלונות באפגניסטן, ובעיקר בעיראק, נבעו מטיהורים נרחבים מדי, שהקריסו את מוסדות השלטון ויצרו כאוס ותסיסה ששימשה בית גידול פורה לאלימות וטרור. ל מנת להימנע מגורל דומה בעזה, יש להסיר משליטה את השכבה המנהיגה והניהולית העליונה בחמאס ובעלי דם על הידיים, ולגלות גמישות ביחס לשילוב השכבה הבינונית ומטה, ה"טכנוקרטיית", לצד עשרות אלפי הפקידים מהרשות הפלסטינית שפעלו ברצועה עד לפתיחת המלחמה. מי שיהיה מוכן לקבל על עצמו את מחויבויות השלטון החדש לא ייפגע ואף יתגמל. מי שימשיך בדרך הטרור - יענש בחומרה.

8. תהליך ההתמרה והשיקום יקר ומורכב ואין ערובה להצלחתו. יש צורך לפתח מוכנות מנטלית ומעשית לאפשרות שייכשל - ולגבש תוכניות חלופיות.

אנו מציעים ליישם עקרונות אלה בצעדים הקונקרטיים הבאים:

ג.3. צעדים קונקרטיים

1. ייסוד מיידני של מנגנון יעיל לטיפול במשבר ההומניטרי בעזה

ישנה חשיבות רבה להשגת שליטה בהקדם האפשרי בטיפול במשבר ההומניטרי בעזה במטרה למנוע התדרדרות נוספת, אשר עשויה להוביל לאובדן רב של חי אדם, התפרקות הסדר החברתי והתפשטות מגיפות.

ריסון המשבר ההומניטרי נחוץ גם על מנת להתקדם בהשגת מטרות הלחימה ולשלול מחמאס את הנראות והמהות של גוף שלטוני הדואג לאזרחים. הגם שחמאס מפסיק בהדרגה להתקיים כשלטון אזרחי, ישנה עדיין ודאות וסכנה שינסה להפעיל את אחד מבסיסי הגיוס החברתיים והפוליטיים החשובים ביותר שלו - מנגנוני התמיכה האזרחית של הדעוה. בחברה הפלסטינית יש חשיבות מסורתית רבה לגורם המספק לאוכלוסיה הגנה ורווחה. חשיבות זו הכתיבה היסטורית את המבנה החברתי הפלסטיני, המדומה במחקר ל"סילואים" (מיכלי אגירה): מבני-נאמנות ופטרונות אנכיים הכוללים את פשוטי העם בתחתית ונכבדי הקהילה בראש, בדרך כלל על בסיס רשתות משפחתיות ובין-משפחתיות בקרב חמולות בנות ברית. חמאס ביסס את מעמדו הפוליטי על מנגנוני הרווחה והצדקה שהקים, ושילית יכולתו להפעילם היא חלק חשוב מהנחלת תבוסה מוחצת לחמאס.

בטווח הזמן המיידני, ישראל יכולה להשיג שליטה במשבר ההומניטרי באמצעות יחידות הממשל המיומנות שלה במילואים ובסדיר כגוף מיומן, המארגן ומפקח על הקצאה מסודרת של כלל המשאבים המועברים לרצועה. מודל הממשל הסביר ביותר להערכתנו בטווח המיידני צריך להיות מבוסס על מרכזי ניהול צבאיים וממשלים המטפלים באזורים או "בועות" מקומיות. מערכת ממשלית כזו דורשת כוח אדם ישראלי מועט יחסית לצד הסתייעות במספר מנגנונים עיקריים:

א. משאבי הארגונים הבינלאומיים (ארב"ל) וכוח האדם שבהם, המומחה בטיפול במשבר ההומניטרי. יש להתנהל כאן בזהירות רבה, לאור השת"פ של חלק מעובדי ארגונים אלו עם חמאס בעבר, מצד אחד, והקושי לרתום את הארגונים הבינלאומיים לפעולה הומניטרית בעזה, מצד שני.

ב. 25-30 אלף עובדי הרש"פ בעזה, הממשיכים לקבל שכר מהרש"פ, ונותרו בתפקידיהם במנגנון האזרחי של שלטון חמאס גם לאחר ההפיכה ב-2007. עיקר התחומים עליהם עובדים אלה אמונים הם רווחה, בריאות וחינוך, ומקצתם עוסקים גם בתשתיות. תחומים אלה, שנחשבו פחות חשובים בעיני חמאס ביחס לתחומי הביטחון עליהם השתלט, הופכים במציאות הנוכחית לקריטיים - בהקשר ההומניטרי בפרט ובהמשך לצורך שיקום הרצועה בכלל ההיבטים. יש לבחון בחיוב את שילובם המיידני במנגנון לטיפול במשבר ההומניטרי ובהמשך במנגנון הממשל הזמני שיוקם עד לייצוב רשות שלטונית קבועה לרצועה. שילובם בממשל הזמני יכול להגשים גם ערכים נוספים: בניית אמון עם האוכלוסייה, בניית מנהיגות מקומית, הנחוצים מאוד כלקח מכל מקרי המבחן שנסקרו, כמו גם אפשרות לרתימת שלטון הרש"פ באיו"ש לתמיכה מסוימת בתהליך. כמובן שיש לפקח על הפעילות כדי לאתר מבעוד מועד ניצנים של "היפוך קנים" של כוח זה או גורמים מתוכו נגד ישראל.

מוטב שרמת הנראות של הפעילות ההומניטרית תהיה גבוהה ככל שניתן, בכפוף לשיקולי ביטחון של העוסקים במלאכה, במטרה לשלול מחמאס כל נוכחות מעין-ממשלתית או הפעלה של מנגנוני הדעוה ולנטוע את ההבנה שבעל הבית התחלף.

2. דה-רדיקליזציה של החינוך והתרבות

דה-רדיקליזציה של עזה מצריכה פעולה הן במישור החינוכי, הן במישור התרבותי הרחב יותר. הדוגמאות הרלוונטיות ביותר לכך הן גרמניה ויפן, שכן בעיראק ובאפגניסטאן המהלכים של בעלות הברית היו מוגבלים בעיקר להרחבת הגישה למערכת החינוך ושיפור התשתיות והפדגוגיה. עם זאת, הכישלון המצטבר והגורף בדמוקרטיזציה בעולם הערבי - בין בהתמרה מבחון, כפי שנוסה בעיראק ובאפגניסטאן, ובין בחתירה מבפנים, כפי שנוסה באביב הערבי ונכשל באופן טרגי בכל מדינה בה נוסה, מעיד כי מסוכן לכרוך את

הדה-רדיקליזציה בדמוקרטיזציה. משטר דמוקרטי ליברלי הוא משאלת לב ראויה, אך הצבתו כיעד המרכזי של התהליך עשויה להכשילו. התנאים הדרושים לכינון דמוקרטיה ליברלית יציבה רבים, ודורשים תמורות חברתיות עמוקות ומוסדות חזקים המחויבים לייצור ולשימור תחרות פוליטית וזכויות פוליטיות ולהעברת שלטון בדרכי שלום. גם בגרמניה וביפן לקח שנים ארוכות עד שקמו מוסדות וכוחות פוליטיים שיכלו לכונן ולשמר דמוקרטיה יציבה; בעראק ובאפגניסטאן הדמוקרטיה לא החזיקה מעמד גם לאחר שהושקעו בפיתוחה שנים ארוכות בהרבה ומשאבים אדירים. המטרה להערכתנו לא צריכה להיות אמביציוזית עד כדי הפיכת עזה לדמוקרטיה מערבית, אלא צנועה יותר ופטרונית פחות: הפיכת עזה לישות מדינית מוסלמית מתונה ולא ג'האדיסטית.

בפני הגוף המשקם קיימים שני מודלים אפשריים להתערבות, בהשראת השיקום של גרמניה לאחר מלחמת העולם השנייה: המודל הבריטי, המתמקד בצנזורה ו"מה לא" ומשאיר את פיתוח חומרי הלימוד והתרבות החדשים לכוחות המקומיים, בתוך גבולות גזרה שנקבעים על ידי הגוף המשקם; והמודל הצרפתי, המפתח ומזרים באופן ישיר תכנים, ספרי לימוד, מרצים, תרבות ועוד למערכת החינוך ולתרבות הציבורית; תוך חשיפת העזתים לתרבות ולהיסטוריה הישראלית, במטרה לפתח אמפתיה, לעודד לשלום, ולהניא מאלימות. ייחודו של המודל האמריקאי היה במיקודו בחינוך פעיל לדמוקרטיה והוא אינו המתאים ביותר מהסיבות שצינו.

לצערנו, אין בנמצא מחקרים המשווים בין תוצאות המודלים השונים שננקטו בגרמניה ומאפשרים להסיק מי מהם יעיל יותר לאורך זמן. אנו מציעים להתבסס בתור התחלה על המכנה המשותף לשני המודלים, הכולל:

1. **טיהור המערכת משכבה של אנשי חינוך קיצוניים במיוחד, הן בבתי הספר הן במוסדות ההשכלה הגבוהה.** זאת ניתן לעשות על בסיס שאלונים ייעודיים ומידע מודיעיני (כולל גלוי, למשל מהרשתות החברתיות). גם כאן הניסיון ההיסטורי מלמד שהטיהור לא יכול להיות גורף, ומחייב פרגמטיות.

2. **איסור על כל ספרי הלימוד הקיימים, והוצאתם לחלוטין משימוש.** הן בריטניה הן צרפת נדרשו למצוא תחליפים עד לפיתוח ספרי לימוד חדשים. בריטניה החזירה לשימוש את ספרי הלימוד של רפובליקת ויימאר וצרפת ייבאה ספרי לימוד משוויץ. בהתחשב בהתפתחויות החיוביות בספרי הלימוד של האמירויות וסעודיה, אשר שינו את יחסן לישראל (מי פחות מי יותר) ומנחילים כיום ערכים של מתנות וסובלנות בין-דתית, אנו ממליצים שישראל תתניע כבר כיום בדיקה יסודית של ספרי הלימוד במדינות הערביות המתונות ותפתח המלצות בנושא. בהמשך, על הגוף המשקם יהיה למסד הסכמים לייבוא ספרי הלימוד הטובים ביותר; ולרתום את המדינות הערביות המתונות ליישום ההתמרה של מערכת החינוך העזתית, באמצעות פיתוח והתאמת תוכניות לימוד להקשר הפלסטיני, הכשרות מורים, ואף הטמעת מורים ממדינות אלה בבתי הספר עצמם, עד לסיום ההכשרה של מורים חדשים.

ספרי הלימוד של המדינות הערביות המתונות הם הזדמנות פז להתמרה של מערכת החינוך בעזה מכיוון שהם משמרים את הנרטיב הערבי-מוסלמי, המרכזי לזהות ואורח החיים בעזה, אך משנים את כיוונו למחוזות סובלניים ולא אלימים (שינוי באמצעות המשכיות). בהמשך לכך, אנו ממליצים לשלב גורמים פלסטיניים שוחרי שלום בהתאמת ספרי ותוכניות הלימוד להקשר הפלסטיני, במסגרת שתקבע בידי הגוף המשקם. יש להדגיש כי מעורבות ישראל בסוגיות חינוכיות צריכה להיות מינימלית, וכי סיכויי ההצלחה הם הגבוהים ביותר לו ישראל תשכיל למסור את התהליך לידיים ראויות ומסורות, מבלי להיות מעורבת כלל.

בנוסף לבסיס המינימלי המותווה בשני הצעדים הראשונים, אנו ממליצים על שלושת הצעדים הבאים:

3. **הקמת ועדה של מומחים לחינוך ותרבות פלסטינית** שתבחן דרכים לחשיפת האוכלוסייה הפלסטינית - לא רק בבתי הספר - להיסטוריה ולתרבות הישראלית והיהודית מתוך מטרה לפתח אמפתיה ולעודד סובלנות ושלום (היבטים שכלל הדוחות שבחנו את ספרי הלימוד הפלסטינים מצאו כבעייתיים וחסרים, ראו למשל [כאן](#) ו**כאן**). זהו פרויקט מאתגר שמוקדם להגיד אם ניתן לקדמו בהצלחה, אך התועלת האפשרית מצדיקה את הבחינה.

4. **הקמת גוף שיפקח על הסתה וקיצוניות בבתי הספר, תנועות הנוער, החינוך הבלתי פורמלי, וההשכלה הגבוהה,** ולצורך כך יחקור את המצב הקיים במערכות השונות ואת המצב ששרר בהן ערב המלחמה, ימפה את הנקודות והפרקטיקות הבעייתיות, ויגבש מתווה אפקטיבי לפיקוח והתערבות, במידת הצורך. התערבות כזו חייבת להיות זהירה ומוגבלת למניעת הסתה לאלימות וטרור, אחרת הגוף המשקם עלול להידרדר לקומיסריות, לעורר תסיסה, ולהוריד לטמיון את הישגי ההתמרה.

5. **הקמת מועצת תקשורת אשר תאסדר את תקשורת ההמונים** - רדיו, טלוויזיה, אתרי אינטרנט ורשתות חברתיות - ותודא שלא מתקיימת בהם הסתה לאלימות וטרור. אמנם, במאה ה-21 אי אפשר לצנזר ולפקח על

תוכניות רדיו וטלוויזיה כפי שיכלו בעלות הברית לעשות בגרמניה וביפן שלאחר מלה"ע השניה, אולם ניתן לפעול כנגד הסתה לג'האד וטרור - כאמור, במידה זהירה ומוגבלת לכך.

שני הגופים האחרונים - המפקח על ההסתה במערכת החינוך והמועצה המאסדרת את תקשורת ההמונים - צריכים להיות מאוישים בידי גורמים פלסטיניים מתונים, גורמים ממדינות ערב המתונות ואולי גם גורמים בינלאומיים. רצוי שגופים אלה לא יכללו ישראלים, כדי שלא ייתפסו כמשתפ"ים, אלא שישראל תהיה מעורבת בעקיפין ותוכל להטיל וטו במקרים חשובים במיוחד.

לסיכום, על מנת להצליח בהתמרת עזה לישות לא אלימה יש לאמץ וליישם מדיניות חינוך השונה דרמטית מזו הקיימת בה כיום. עד היום ישראל לא התעקשה על רפורמות חינוכיות במגעים האזוריים והבינלאומיים הקשורים לסכסוך. להערכתנו שינוי מדיניות בנושא זה הכרחי נוכח הסכנות הבלתי נסבלות הנובעות מהשנאה התהומית המורשת במערכת החינוך הפלסטינית, בהן חזינו במתקפת ה-7 באוקטובר ובתמיכה הציבורית הנרחבת לה זכתה בעזה ובציבור הפלסטיני בכללותו. יתר על כן, השינויים שהחלו לחלחל לספרי הלימוד בעולם הערבי המתון מייצרים לראשונה הזדמנות של ממש להניע שינוי כזה. הצלחתו של שינוי כזה, ולמצער כשלונו, תהווה את אחד מניירות הלקמוס למידת ההצלחה של תהליך ההתמרה.

3. בניית תשתיות מוסדיות להתמרה ושיקום

1. הקמת ממשל זמני, לפני הקמת מנהל אזרחי קבוע

על מנת להצליח בהתמרה ובשיקום של האוכלוסייה בעזה יש להקים בה רשות שלטונית אזרחית; כך נעשה בכל מהלכי ההתמרה והשיקום בעבר. כאמור, בשלב הנוכחי האתגר הניהולי האזרחי המרכזי הוא הומניטרי, ולשם כך **אנו ממליצים שישראל תקים כבר כעת - רצוי בשיתוף בעלות הברית וכוחות מקומיים מתונים - ממשל זמני אשר יטפל בתחילה בצרכים ההומניטריים המיידיים של האוכלוסייה האזרחית באזורים שטוהרו מחמאס - מזון, רפואה, מחסה, וכל היבט נוסף של סיוע הומניטרי.** כוחות האו"ם אינם יכולים לעשות זאת לבדם בשל היקף המשבר והכאוס החברתי, הגורמים להתקפת משאיות הסיוע, ובשל ביזת הסיוע בידי החמאס וגורמים אחרים.

2. ישראל מאסדרת ולא מבצעת

לצד זאת, מוטב כי ישראל תחתור לעבור בהקדם האפשרי מעמדת המבצעת לעמדת המאסדרת, בפרט אם תיאלץ לקחת חלק מרכזי בגוף המשקם (יש להניח שלו הגוף המשקם יוקם ממספר מדינות, תפקידה של ישראל בו ממילא יהיה עקיף יותר לכתחילה).

מעבר מוקדם לעמדת המאסדרת רצוי נוכח המשקעים הרבים, החשדנות והטינה הקיימים כלפי ישראל בעזה. **מעורבות גבוהה מידי של ישראל תוריד לטמיון את מאמצי ההתמרה, כי מבצעי הרפורמות יתפסו כמשת"פים ולא כסוכני שינוי אותנטיים.** בעבר, כל פעם שישראל העמידה או תמכה בשליטים מקומיים, דוגמת ראשי רשויות, אלו נתפסו במהרה כמשתפי פעולה ("עמלאא") וסבלו מהפגנות ופגיעות ברכוש ואף בנפש (למשל במהלך האנתפאצה הראשונה). אלה גם לקחים מרכזיים מהכשלונות בעראק ובאפגניסטן.

לדעתנו אימוץ גישה מאסדרת, האומרת "מה לא", במקום גישה מבצעת, המכתיבה "מה כן", יפחית חשש זה. בפרט, רצוי שישראל תצמצם ככל שניתן את המעורבות הישירה שלה במינוי, תשלום, והנחיה של הגורמים המקומיים ("מה כן") כדי לצמצם את האפשרות שיוגדרו כמשת"פים. לא ניתן לתת לבעיה זו מענה מלא, אך נדרש לצמצם את הסיכון ממנה ככל הניתן. **המוסדות האזרחיים והנהגתם הפוליטית צריכים להיתפס כמוסדות לאומיים לגיטימיים מבחינת הפלסטינים על מנת שיצליחו במשימותיהם. הפלסטינים צריכים חזון לאומי חיובי להיבנות ממנו ואיתו.**

האסדרה במהלך השיקום וההתמרה צריכה לכלול:

1. הוצאה של חמאס וארגוני טרור מוכרים אחרים אל מחוץ לחוק, כמו כן גם חברות בהם וסיוע להם.
2. פיקוח על יישום תוכניות ההתמרה, השיקום והסיוע ההומניטרי;
3. פיקוח על היבטים בסיסיים של מנהל תקין. יש לפעול בהירות בשדה זה. מצד אחד, שחיתות, לו תתפתח, תשניא את המוסדות החדשים על האוכלוסייה ותחתור תחת מאמצי השיקום. זהו לקח שלילי משמעותי מעיראק, מאפגניסטן, ומהרש"פ עצמה. מצד שני, התערבויות מבחוץ למניעת שחיתות נוטות להתפרש כפטרנליזם, המעורר כשלעצמו תרעומת והתנגדות.
4. איסור על המוסדות החדשים להעניק מימון ייעודי למשפחות מחבלים, ומניעת המימון הניתן מהרש"פ, כמירב היכולת, בדומה למדיניות שהוחלה ביפן לאחר מלחמת העולם השנייה. המימון מעודד ומעניק לגיטימציה לטרור ומחרחר את המעגל המזין את המשך שפיכות הדמים.

5. פיקוח הדוק על גורמי חוץ שיגיעו לרצועה. הניסיון מלמד שבכל פעם שישראל כמעט והשמידה את התשתית הצבאית של חמאס בשטחים, הגיעו גורמים מבחוץ שהקימו את הארגון מחדש (דוגמת מוסא אבו מרזוק והמפקדה שפעלה בארה"ב בשנות התשעים). במסגרת כך יש לפקח על העברות כספים מעמותות וארגוני צדקה, הברחות כספים, אמל"ח ונשק, וכן כניסתם של "מוחות" - שיוכלו להקים מחדש את הדעוה ו/או את התשתיות הצבאיות.

3. הקמת מנהל אזרחי פלסטיני קבוע

יש לכונן מוסדות אזרחיים ביצועיים ליישום פעולות ההתמרה, שיאוישו ככל הניתן בתושבי עזה וינוהלו על ידם. ברמה המקומית יש להתחשב בחמולות גדולות ומרכזיות, ולא לנהל מדיניות של "הפרד ומשול" תוך שיסוי זו נגד זו ולא לתת מעמד עדיף לאחת על פני האחרת, על מנת לא ללבות מתחים שבטיים וחמולתיים. גם זה לקח מרכזי מהכישלון בעיראק. לקח רוחבי מכל המקרים שסקרנו הוא שיש להתנהל בפרגמטיות עם המינויים ולהתיר לפקידים שעבדו תחת שלטון חמאס בדרג הבינוני, שלא היו מעורבים ישירות בפעילות הצבאית, להתקבל מחדש לשירות הציבורי תחת קוד אתי ונהלים חדשים, על מנת לא לחסל את מי שמחזיק בידע המעשי הנדרש לניהול הרצועה. פקידים אלה כללו כאמור גם עשרות אלפי פקידים שמומנו על ידי הרשות הפלסטינית.

במקביל, יש למנוע מחמאס להפעיל מחדש את מערך הדעוה - הצדקה והרווחה, ויש למנוע מחמאס את היכולת לקבל קרדיט על פעולות שיקום, רווחה, חסד, סיוע, ודת - כל פעולה שיכולה לאפשר לו להתנחל מחדש בלבבות התושבים, כלקח מאפגניסטן.

4. דחיקת רגלי אונר"א מהרצועה

יש לנצל את הפעולות לבניה מחדש על מנת לדחוק את רגליה של אונר"א מהרצועה, בהתחשב במעורבות של אנשי חמאס במנגנון אונר"א לצד פעילותם כמחבלי חמאס, ההסתה העקבית לאלימות וטרור במוסדותיה והמחסה הנרחב והשיטתי שאלה מספקים למאגרי הנשק של חמאס, הדוחות השקריים שאונר"א מפיקה ביחס למצב ברצועה והשירות המוטה שלה לטובת חמאס בכללותו. בהיתן בנייה מחדש של מוסדות מקומיים המונהגים בידי פלסטינים ומטרתם שיקום, יישוב והתמרה, ניתן לבנות טיעון חזק המצדיק את סוף דרכה של אונר"א ברצועה. טיעון זה יתחזק ככל שתיבנה חלופה לאונר"א וניתן יהיה לסלול את העברת הטיפול בחינוך, תזונה, וסיוע לידי המוסדות החדשים. ניתן לשלב את העזתים עובדי אונר"א במוסדות אלה, בטיהור אנשי הטרור, הקיצוניים והמסיתים, באותו קו פרגמטי שיש להחיל על כל הבירוקרטיה הקיימת.

5. שיתוף מדינות ערב המתונות בפעילות הגוף המשקם

כאמור, רצוי שישראל תגבש שותפות בינלאומית לשיקום הרצועה - ורצוי שהקונסורציום יכלול מדינות ערביות מתונות, בשביל לספק לגיטימציה למהלך, לשפר את סיכויו, ולשלב את הרצועה ואת הפלסטינים בציר גאופוליטי חלופי לציר חמאס-חזבאללה-איראן. גם אם מדינות ערביות מתונות לא ירצו לקחת חלק בניהול הרצועה, על האחריות והמחויבות המתלוות לכך, ניתן לשלב את האמירויות, את מצרים ואת סעודיה בניהול וביצוע חלק מהפרורמות, למשל הרפורמות החינוכיות-דתיות.

לצד שאיפת השותפות בשיקום עזה, ישראל צריכה להבהיר לשותפותיה במזרח התיכון ומעבר לו שתיאלץ לפקח על שיקום והתמרת עזה גם בלי שיתוף פעולה כזה. כאמור לעיל, רק נכונות של ישראל לפעול לבד, תוכל להבטיח לה שיתוף פעולה כתחליף לכיבוש ישראלי. **ישראל צריכה להבהיר שאין לה רצון לשלוט באופן קבוע בעזה. אולם היא תצא משם רק כאשר גוף אחר יוכיח את עצמו ככזה המוכן לבצע את השינויים הדרושים, וכי היא שומרת לעצמה את הזכות לשוב לעזה במקרה של כשלון תהליכי ההתמרה. כך, יהיה תמריץ למדינות ערביות ו/או הרש"פ לערוב לשינויים כאלו "במטרה לסיים את הכיבוש בעזה".**

יודגש כי מעורבות המדינות הערביות המתונות לא צפויה להחליף את הצורך בדרגי הניהול המקומיים.

4. הצמחת מנהיגות חלופית ויצירת לגיטימציה דתית-אסלאמית להתמרת עזה

ההיבט הדתי-אסלאמי שזור באופן אינהרנטי בחברה הפלסטינית. אין זה אומר בהכרח שכל הפלסטינים מדקדקים בקיום ההלכה האסלאמית, יש גם פלסטינים נוצרים, ויש מנעד של הקפדה דתית, אך ככלל, האסלאם הוא חלק מרכזי מהאמונה הפלסטינית, בפרט בעזה. הפופולריות הגבוהה לה זכה חמאס במהלך השנים קשורה, להערכת מומחים, לזהותו האסלאמית ולמחויבותו המוצהרת לשריעה. לא ניתן להתעלם ממרכזיות ההיבט הדתי בפוליטיקה הפלסטינית וודאי שאין להתנכר לו. כלקח חיובי מיפן ושלי

מאפגניסטון, **רצוי ליצור לגיטימציה אסלאמית למאמצי ההתמרה והשיקום בעזה, אם רוצים להבטיח את הצלחתם.**

הבעיה היא שקשה לאתר כיום אנשי דת המהווים קונצנזוס בחברה הפלסטינית ויכולים להפוך למנהיגים דתיים ביום שאחרי. ככל שישנם אנשי דת שמוכנים לקחת חלק בהתמרת החברה הפלסטינית לכיוונים לא אלימים ולהכרה בישראל, הם לא נמצאים כיום בעמדות השפעה.

בהתחשב בנסיבות אלה, אנו ממליצים:

א) למפות את החלופות המנהיגותיות האפשריות לחמאס, כולל הדתיות, ולהעריך בהקדם האפשרי.

ב) לרתום אנשי דת סונים שמוכנים להכיר בישראל מהאמירויות, בחריין, סעודיה, והפלג הדרומי של התנועה האסלאמית, ולשלבם בתהליך ההתמרה והשיקום, בין היתר לתהליכי השינוי במערכת החינוך. מדינות אלה העבירו את מערכות החינוך שלהן שינויים משמעותיים בכל הנוגע ליחס לישראל וליהודים ופיתחו גישה דתית אסלאמית סובלנית אותה הן מנחילות גם בחינוך הלא פורמלי ובמסגדים. יש להיעזר במשאבים החינוכיים-דתיים הללו בהקשר הנוכחי.

ג) להקים אקדמיות למנהיגות במודל הותיק הקיים באיחוד האמירויות ובסעודיה, בכדי לאפשר צמיחתו של דור מנהיגים חדש, אשר יהיה נטוע עמוק במורשת אסלאמית-סונית, היא ערש התרבות של החברה הפלסטינית, ובו זמנית יהיה קשור לגרסה המתונה יותר שלה. אקדמיה זו תקום ותופעל בחסות מדינות המפרץ ותשלב מנהיגים פוליטיים ומנהיגים דתיים מקרב החברה הפלסטינית אשר אינם מזוהים בצורה ברורה עם ההנהגות הפוליטיות הקיימות - פת"ח וודאי שלא חמאס. שילוב אנשי דת בתכניות יוכל להעצימם כמנהיגי העתיד וליצור אינטגרציה בינם לבין המנהיגים הפוליטיים.

ג) להימנע מהיומרה להשליט רוח תרבותית אחרת, מערבית/ליברלית/א-אסלאמית, על האוכלוסיה. כאמור, מאמצי הדמוקרטיזציה בעיראק ובאפגניסטון לא צלחו לאורך זמן, וגם התנועה לדמוקרטיזציה של העולם הערבי שצמחה באופן אורגני, ללא מעורבות גורמים זרים, לא הביאה לכינון משטרים דמוקרטיים יציבים באף מדינה ערבית באזורנו (מצרים, לוב, תוניסיה, ועוד).

5. שיקום ובנייה מחדש של הסדר חברתי ברצועה

על מנת להצליח במאמצי ההתמרה והשיקום יש להשיב את הסדר החברתי לרצועה, שהתערער קשות במלחמה, ולמנוע ממנה להתדרדר לכאוס ואנרכיה. במידת האפשר, יש לעשות זאת באופן שימנע שיעתוק או צמיחה מחדש של הרשתות החברתיות עליהן נשען מסורתית חמאס. הרשתות החברתיות בעזה מבוססות על קשרי המשפחה והחמולה, שכונת המגורים והמסגד, תנועות הנוער, ואפילו על יישוב המוצא של הפליטים לפני 1948 - יחסי שכנות וקרבה חוצי דורות. משמעותן של רשתות אלו היא מבנה חברתי-פוליטי לא פורמלי המייצר אמון ונאמנות בין חבריו ומשרת במישרין את חמאס הפועל באמצעותו לגייס כח אדם ולנהל באופן שוטף את ענייניו האזרחיים והצבאיים. מבחינה אזונית, החלוקה המסורתית של הרצועה היא ל-5 אזורים משנה עיקריים: צפון הרצועה, העיר עזה, מחנות המרכז, חאן יונס ורפיח.

הסדר החברתי התערער בתקופת המלחמה בחמישה אופנים מרכזיים:

- א. תנועה של תושבים רבים אל אזורי מקלט ארעיים שהוגדרו על ידי ישראל בהתאם להתפתחות המערכה, השוברת את יחסי השכנות עליהם מתבססות הרשתות ואת החלוקה האזורית המסורתית.
- ב. הרס של בתים, מבני ציבור ותשתיות, אשר יקשו על התושבים לשקם את הרשתות החברתיות בשוך הקרבות, נוכח הפיכת שכונות רבות או חלקים מהן בלתי ראויים למגורים.
- ג. מותם של עשרות אלפים מתושבי הרצועה, חלק ניכר מהם מחבלים, אך לצידם לא מעט אזרחים שלא נטלו חלק בפעולות הטרור, המוביל לדינמיקות חדשות בכל הרמות: משפחתיות, חמולתיות, בין-ארגוניות ועוד.
- ד. אובדן היכולת של חמאס לקיים שלטון מרכזי, מקומי וביטחון פנים, נוכח עקירת המבנים הרשתיים והאזרחיים ותפוצתם לאזורים ארעיים שונים.
- ה. מצוקה הומניטרית ורעב שהובילו לגילויי אנרכיה, ביזת מזון וסיוע הומניטרי, והתקוטטויות אלימות.

יש להניח כי בשוך הקרבות הרשתות החברתיות יפעלו להתארגן מחדש ביתר שאת, נוכח נחיצותן בזמנים קשים, והתושבים ישאפו לחזור לסביבתם הקודמת ולבנות את חייהם שם מחדש. בתהליך זה, החיוני בפני עצמו, יש גם סכנה, מפני שיש להניח שחמאס יפעל לחדש באמצעות הרשתות את מנגנוני הדעה והטרור שלו. ערעור הסדר החברתי מייצר מנעד של אפשרויות, אשר **בקצהו האופטימי נוצר בעזה סדר חברתי חדש, המייצר תשתית להצמחת חברה מתונה ולא אלימה, דוגמת גרמניה ויפן; ובקצהו הפסימי עזה מתדרדרת לאנרכיה,**

המצמיחה כוחות אלימים מבית היוצר של חמאס או של ארגונים אחרים/חדשים, דוגמת עיראק ואפגניסטן, ומאפשרת להם לתפוס בסופו של תהליך את השלטון.

בתוך מציאות זו, המלצתינו היא לפעול לפי העקרונות הבאים:

א. לנקוט במשנה זהירות ביחס לרשתות חברתיות - הזעזוע החברתי ברצועה משמעותי מאוד כבר כיום, ומעמיד את עזה על סיפה של אנרכיה והתפרקות חברתית. יש להשתדל להימנע מיצירת זעזועים שאינם מתחייבים ממטרות הלחימה, על מנת לשמר את היכולת לשקם ולהתמיר את עזה ביום שאחרי המלחמה. במילים אחרות, יש לנקוט אך ורק את הצעדים המינימליים הדרושים למניעת שכפול רשתות חמאסיות מובהקות, ולא יותר מכך.

ב. להקים מנגנוני שיטור וביטחון פנים חדשים - גם בהנחה שישראל תיאלץ לשמר אחריות ביטחונית ברצועה גם בעתיד, שיטור ובטחון פנים הם אתגרים נפרדים מהאתגר הבטחוני ודורשים טיפול ייעודי ומידי שאינו צבאי. ראוי להקים בהדרגה משמרות אזרחיים מקומיים במחנות העקורים ובשכונות שיעברו תהליך שיקום. חשוב להדיר גורמי חמאס מהכוח החדש ככל האפשר, אולם הניסיון מגרמניה ויפן מראה שהמחשבה לטוהר את כוח המשטרה החדשה מכל מי שהיה מעורב בענייני שיטור תחת חמאס - אינה ריאלית. כמו במקרים אחרים, יש להחליט אלו קבוצות מטהרים באופן מלא, וכלפי אלו קבוצות מגלים פרגמטיות (למשל, אנשי הזרוע הצבאית של חמאס לשעבר לעומת שוטרים שעסקו בעניינים יומיומיים יותר שאינם קשורים לטרור). יש לשקול להשתמש בשוטרי הרש"פ המובטלים מאז ההפיכה של חמאס ב-2007, בהתאם להערכת יכולותיהם ולאחר פיקוח וסינון. הלקחים מהמקרים ההיסטוריים מלמדים שרצוי להקים את כוח המשטרה בתחילה על בסיס מקומי ולא כלל-רצועתי, כדי שהשוטרים יכירו את קהילותיהם ויכוננו יחסי אמון וגם כדי להקשות על נסיונות השתלטות חוזרים של חמאס. במידת האפשר, עדיף שישראל תשמור על פרופיל נמוך גם כאן, ותהיה גורם מאסדר ולא מנהל, כדי לא להכתים את הכוח החדש ב"משתפ"יות". אימון והכשרת כח השיטור החדש יכול להתבצע בידי שותפותיה של ישראל. כל זאת, תוך פיקוח מודעניי הדוק המוודא שכוח זה ממלא את ייעודו ולא הופך לחרב פיפיות.

ג. למנוע ככל הניתן את שימורם/הקמתם מחדש של מחנות פליטים - הניסיון מלמד כי מחנות הפליטים מהווים את הבסיס החברתי, הרשתי, הפוליטי ואף האידיאולוגי של חמאס. המחנות אינם מאפשרים תמורות רעיוניות וחברתיות ומקפאים את מצב הפלסטינים המתגוררים בהם בנקודת שפל המועדת לתסיסה וטרור. בנוסף, המבנה האקלקטי והצפוף של המחנות מקשה על פעולה אופרטיבית וסיכול טרור. אנו ממליצים להרוס את תשתית מחנות הפליטים מהיסוד ולבנות שכונות מסודרות במקומם, המבטיחות תנאי חיים נאותים, אליהן ישובו המשפחות העזתיות. הדבר נכון במיוחד באזור מחנות המרכז, אך גם במחנות הפליטים בשאר אזורי הרצועה.

ד. ארגון מחדש של הרמה האזורית והמוניציפלית - יש לאזן בין החשיבות של שיקום רשתות התמיכה החברתיות, העומדות בבסיס הסדר החברתי, ובין הצורך למנוע מחמאס לחדש את כוחו. השינויים האחרים עליהם המלצנו - הוצאת חמאס מחוץ לחוק, הדחת שכבת הנהגה והניהול הבכירה של חמאס, קליטת דרגי ביניים בכפוף לקוד אתי וניהולי חדש, רפורמות דה-רדיקליזציה נרחבות, וכו' - מקשים על שיקום כוחו של החמאס בכל היבט. סידור שלטוני אזורי חדש יתמוך בכך, כפי שבעלות הברית הנחילו בגרמניה וביפן. במקום חמשת האזורים המסורתיים דרכם ניהל חמאס את הרצועה ניתן לייצר אזורים מטרופוליניים חדשים, לאחד רשויות מפוצלות לרשויות גדולות יותר, או לשקול חלוקה לאזורי משנה לפי גבולות חדשים. חלוקה חדשה יכולה להביא, בהדרגה, לתמורות רשתיות שיאפשרו תנועה ושינוי גם בהיבטים אחרים. מהלך זה צריך להיות מלווה במהלך מקביל של הצמחת הנהגה אזורית חדשה שאינה חלק מהסדר החמאסי הישן.

ג.4. מבט לעתיד

אנחנו סבורים שהיעד האסטרטגי של תהליך השיקום, שיתכן שיהיה ארוך, הוא לשלב את רצועת עזה והפלסטינים בכלל באתוס ערבי ואסלאמי מתון וחלופי לאתוס הג'האדיסטי הנוכחי, בדומה למה שהתרחש ביפן ובגרמניה. קרוב לוודאי שיהיה זה אתוס שמרני מבחינה חברתית, דתי ופולטיני, אך כזה שמחובר לציר הגאו-פוליטי המתון של איחוד האמירויות וערב הסעודית, ולא לציר הטרור האימפריאלי של איראן ובעלות בריתה. היעד הזה עודנו רחוק, והשגתו אינה מובטחת כלל ועיקר, אך ראוי שיהיה נגד עיני מקבלי ההחלטות במהלך התקופה של צעדי הביניים, תוך שימור אלטרנטיבה ברורה למקרה שהמאמצים נכשלים. יעד זה ישפיע, למשל, על הרפורמה החינוכית ובספרי הלימוד, על השליטה במקורות הסיוע ההומניטארי, ועל הקשרים הכלכליים והמסחריים בין עזה למרחב שמסביבה, אשר יחווטו מחדש לכיוון המפריך.

ד. סיכום

מסמך זה נועד להפיק לקחים היסטוריים מארבע מקרי מבחן של "התמרת אומה" בעלת תרבות מיליטנטית, רצחנית, ומסוכנת לסביבתה - הרפורמות בגרמניה, יפן, עיראק ואפגניסטן - תוך ניסיון ללמוד מההצלחות ומהכישלונות כאחד. לזו ההצעות שלנו מפורט בתקציר המנהלים ומפאת קיצור לא נחזור עליו כאן שוב.

לסיכום נדגיש שוב כי הצעותינו מבוססות על ניתוח השוואתי היסטורי על מנת לחלץ ממנו תובנות להווה, תוך התחשבות בהקשר החברתי, התרבותי והפוליטי השונה ממקום למקום. לכתובת המסמך נעזרנו במידע גלוי, אך אין בידינו מידע מלא על אודות המצב הנוכחי בעזה ומרחב אפשרויות הפעולה הישראלי, האזורי, והבינלאומי. ברי כי תמונת המידע השלמה נחוצה ליישום מיטבי של לקחי העבר להווה וכי היעדרה מגביל את יכולתנו להמליץ המלצות מדויקות ושלמות. לאורך המסמך העלינו שאלות ופערים, שמענה להם ייטיב את היכולת לגבש המלצות מחודדות יותר. לעת הזו, יש לראות בהמלצותינו מתווה ראשוני ולא בהכרח ממצה.

אנו מקווים כי תמונת הידע שפרשנו בפני הקוראים במסמך, לצד המהלך האנליטי של חילוץ לקחים והדגמת יישומם על תמונת המידע הגלויה, יועילו בגיבוש תוכנית מדויקת ושלמה על סמך מידע מפורט, כולל ועדכני. כמובן, נשמח לסייע בכל תהליך חשיבה המבוסס על מחקר זה.

מקורות נבחרים

גרמניה

Tony Judt, *Postwar: A History of Europe Since 1945* (2005).

Norbert Frei, *Adenauer's Germany and the Nazi Past: The Politics of Amnesty and Integration* (2002).

Brian Puaca, [Learning Democracy: Education Reform in West Germany, 1945-1965](#) (2009)

Ricarda Torriani, *Nazis into Germans : re-education and democratisation in the British and French occupation zones, 1945-1949* [University of Cambridge Repository] (2005).
<https://doi.org/10.17863/CAM.11653>.

יפן

John W. Dower, *Embracing Defeat: Japan in the Wake of World War II* (W.W. Norton, 1999)

John W. Dower, *Cultures of War, Pearl Harbor, Hiroshima, 9/11, Iraq* (W.W. Norton, 2010)

Koseki Shoichi, ed. and trans. Ray A. Moore, *The Birth of Japan's Postwar Constitution* (Westview Press, 1997)

Beate Gordon, *The Only Woman in the Room - A Memoir* (Kodansha, 1997)

Rosa Caroli and Ducio Basosi, eds., *Legacies of the U.S. Occupation of Japan: Appraisals after Sixty Years* (Cambridge Scholars Publishing, 2014)

עיראק

World Bank, [The Reconstruction of Iraq after 2003](#)

UNICEF, *The cost and benefit of education in Iraq: A Report* (2017)

Carter Malkasian, *Illusions of Victory: The Anbar Awakening and the Rise of the Islamic State* (2017)

Douglas Porch, *Counterinsurgency: Exposing the Myths of the New Way of War* (2013)

Biddle, Friedman, and Shapiro, [Testing the surge: why did violence decline in Iraq in 2007?](#)

Fred Kaplan and Kevin Folie, *The Insurgents: David Petraeus and the Plot to Change the American Way of War* (2013)

John W. Dower, *Cultures of War, Pearl Harbor, Hiroshima, 9/11, Iraq* (2010).

אפגניסטן

Carter Malkasian, *The American War in Afghanistan: A History* (2021)

Douglas Porch, *Counterinsurgency: Exposing the Myths of the New Way of War* (2013)

Fred Kaplan and Kevin Folie, *The Insurgents: David Petraeus and the Plot to Change the American Way of War* (2013)

פלסטינים

"UNRWA Education: Textbooks and Terror," *IMPACT-se*, November 2023.
<https://www.impact-se.org/wp-content/uploads/UNRWA-Education-Textbooks-and-Terror-Nov-2023.pdf>

קובי מיכאל ומיכל חטואל-רדושיצקי, 70 שנות אונר"א - עת לרפורמה מבנית ותפקודית, מזכר 199, (תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי, 2020).

https://www.inss.org.il/he/wp-content/uploads/sites/2/2020/05/memo199UNRWA_e.pdf

רון ברגמן, והרשות נתונה (תל אביב: ידיעות ספרים, 2002).

מיכאל מילשטיין, לא פה, לא שם: דיוקנו של הדור הצעיר הפלסטיני (תל אביב: מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה, 2022).

Elad Ben-Dror and Netanel Flamer, "Missing the Spoiler: Israel's Policy with Regard to Hamas during the Oslo Talks and the First Stages of the Implementation of the Oslo Accords," *Terrorism and Political Violence* (2023).

<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09546553.2023.2242511?scroll=top&needAccess=true>

"חמאס תוקפת בחריפות את אונר"א בשל כוונתה להכניס שינויים בתכני הלימוד בבתי הספר היסודיים המופעלים על ידה," מרכז המידע למודיעין ולטרור על שם מאיר עמית, 2 באפריל 2017.
https://www.terrorism-info.org.il/Data/articles/Art_21187/H_073_17_466423553.pdf

נספח: היבטים משפטיים ודיפלומטיים בהקמת גוף משקם

על מנת להצליח בהתמרה ובשיקום של האוכלוסייה בעזה יש להקים בה רשות שלטונית אזרחית. מבחינה משפטית, פירושו כי יש להקים בעזה ממשל צבאי ובו מנהל אזרחי, תחת דיני הכיבוש והמשפט הבינלאומי. כפי שצינו לעיל, איננו נוקטים עמדה בשאלת ההרכב המדיני של גוף כזה, וכמובן שרצוי ומוטב שישראל תזכה לשיתוף פעולה בינלאומי ולגיטימציה בינלאומית לכל מהלך כזה. בנספח זה אנו מתייחסים באופן תמציתי ולא ממצה לאתגרים המדיניים והמשפטיים של הקמת גוף משקם בדיני ישראל ולדרכים האפשריות להתמודד עימם. מידע זה עשוי לסייע לישראל במשא ומתן על הקמת גוף משקם עם בנות בריתה, בנימוק עמדותיה במישורים המשפטיים והדיפלומטיים.

האפשרות שישראל תקים מנהל אזרחי ברצועת עזה ותפעיל ישירות את מאמצי השיקום וההתמרה מאתגר מאוד, הן מבחינה מדינית, הן מבחינה משפטית.

מבחינה מדינית, כפי שצינו בגוף המסמך, בנות בריתה של ישראל אינן שוות למחשבה שישראל תשוב לנהל את עזה. ישראל עשויה להתקשות להצהיר על צעד כזה נוכח נסיגתה מעזה ב-2005, הלחצים העקביים להקמת שתי מדינות, ותפיסת הכיבוש בעיני העולם, ובפרט שותפותיה האפשריות של ישראל, כ"חזרה אחורה".

מבחינה משפטית, דיני הכיבוש במשפט הבינלאומי מחייבים את הכ הכובש, לפי הפרשנות המקובלת, לשמירה על הסטטוס קוו בשטח הכבוש, ובכך מונעים מהכובש לנקוט ברפורמות נרחבות להתמרת האוכלוסייה ושיקומה. התפיסה היא כי הכובש אמור לשמור על השטח בנאמנות ובאופן זמני עד להחזרתו לריבון החוקי, כחלק מסדר עולמי המורכב ממדינות ריבוניות, המקבלות את הדין הבינלאומי ואת זכות הקיום האחת של השניה, ואינן שואפות להשמיד זו את זו. אף אחד מהמרכיבים של תפיסה זו אינו מתקיים בעימות בין ישראל וחמאס, אשר אינו מדינה ריבונית או ריבון מוכר בידי הקהילה הבינלאומית, אינו מקבל את הדין הבינלאומי, אינו מכיר בזכות הקיום של ישראל, ופועל להשמדה.

אנו מניחים שהאתגר המשפטי והאתגר המדיני עשויים להיכרך זה בזה בדיונים הדיפלומטיים על עתיד עזה ביום שאחרי, ושהנקודות הבאות יועילו להתמודדות עם שניהם בשיח/משא ומתן עם שותפותיה של ישראל:

ראשית, לצורך בהקמת ממשל חיצוני יש סדרה של תקדימים: משטרי הכיבוש בגרמניה, יפן, עראק, ואפגניסטן, אשר הוקמו לאחר כינון דיני הכיבוש וכללו רפורמות התמרה ושיקום נרחבות. בכל אחד מהמקרים הללו, כפי שראינו, ארה"ב ובעלות בריתה נקטו בשינויים מערכתיים ומעמיקים שחתרו לשינוי שיטת המשטר, החינוך והתרבות בשטח הכבוש, על אף שהמדינות הכבושות היו ריבוניות. קל וחומר לעניין עזה, אשר אינה מדינה ריבונית, והריבון ששלט בה מקיים את כל המאפיינים של שלטון רצחני ואוטוריטרי שהביאו מדינות בעבר להחיל משטרי כיבוש של התמרה ושיקום. יוער כי גם באזורי מלחמה אחרים הוקמו גופים משקמים חיצוניים לניהול האזור בשוך הקרבות, אשר לעיתים כונו בשמות אחרים, כמו Interim Administration Mission הבינלאומי שפעל בקוסובו מ-1999-2008 כשלטון זמני, ופעיל עד היום בקיבולת מצומצמת. מודל בינלאומי כזה - הפועל מכוח החלטת האו"ם - יהנה כמובן מלגיטימציה בינלאומית רחבה בהרבה מכוח ישראלי בלבד, אולם עצם הצורך בהקמת ממשל חיצוני נלמד גם מדוגמאות מסוג זה.

שנית, ישראל יכולה להיעזר בלקחים השליליים של עיראק ואפגניסטן ולהצביע על כך שיציאה חפוזה משטח שקיימת בו מוטיבציה גבוהה לחידוש התארגנות ג'יהאדיסטית ויכולות הטרור בו לא חוסלו, שקולה לאסון חברתי ובטחוני. ארה"ב יכלה להחזיר את כוחותיה מעבר לים ולא לשאת בהשלכות הבטחוניות של נטישת עיראק ואפגניסטן וכוחות הטרור, אולם ישראל אינה יכולה להפקיר את אזרחיה לגורל של חזרת חמאס לשלטון, ובאותה מידה אינה יכולה להפקיר את הגבול עם מצרים, דרכו יכולים להיכנס לעזה ג'יהאדיסטים חדשים ומאומנים שינצלו את ההרס וחולשת חמאס לכוון ישות טרור חדשה, כפי שהיה בעיראק. ממילא אף אחד לא מעוניין להפקיר את האוכלוסייה האזרחית בעזה לכאוס חברתי ומשבר הומניטרי. לא ניתן לנהל את מאמצי השיקום המורכבים הנדרשים בעזה מבלי להקים בה ממשל אזרחי אפקטיבי ויעיל.

שלישית, כאמור לעיל, למיטב ידיעתנו אין כיום בנמצא אף גורם פלסטיני בעל יכולת מוכחת ליישם בהצלחה פרויקט שיקום והתמרה שיעמוד ביעדים של חינוך לשלום, התנערות מאלימות ומטרור, ואפקטיביות בטחונית ומנהלית. הרש"פ כושלת מבחינה מנהלית, סובלת משחיתות, מחנכת לשנאת ישראל ולא לשלום, ואינה מתנערת מאלימות ומטרור. ייתכן שקיימים בתוך עזה גורמים מנהיגותיים שיכולים לעמוד באתגר, אולם גורמים אלה יזדקקו להכשרה, תמיכה וסיוע בכל המישורים - הומניטריים, תשתיתיים, חינוכיים, שיטוריים, וכלכליים - על מנת להצליח במשימה. ברי כי לא יוכלו לתפוס פיקוד על השטח מהיום הראשון, והניסיון המצטבר בגרמניה, יפן, עיראק ואפגניסטן מעיד שבניית מנהיגות מקומית אפקטיבית היא תהליך ממושך, הדורש פיקוח וליווי אינטנסיביים, והצלחתו אינה מובטחת.

מישהו צריך לשלוט בשטח כדי למנוע מהטרור ומחמאס לעלות שוב וכדי ליישם בהצלחה פרויקטים נרחבים ויקרים של שיקום והתמרה. לולא יימצא גורם המסוגל לעשות זאת ביעילות ולאורך זמן, לא תהיה ברירה לישראל אלא לקחת אחריות על השטח, תוך חתירה לאתר גורמים פלסטיניים שיוכלו לקחת על עצמם את הניהול האזרחי כמה שיותר מהר.

רביעית, הן במישור הדיפלומטי הן במישור המשפטי, ישראל יכולה להצביע על כך שהכיבוש נדרש כחלק מתוכנית סדורה להתמרה ושיקום של עזה ובכך מהווה צעד ראשון בדרך לשלטון עצמי פלסטיני אשר יוכל - בניגוד למהלכים בטחוניים קודמים בעזה ובכלל - להצמיח, לו יתגשמו תנאיו, אופק חיובי ממשי לפלסטינים של עצמאות מפורזת וקבלה למשפחת העמים.

ניתוח זה ראשוני בלבד ואינו ממצה את האתגרים המשפטיים והמדיניים במהלך, שהם כבדי משקל. גם במישור זה יש להתניע תהליכי בירור, חקר ובדיקה מקיפים על מנת להבין את מנעד האפשרויות.

